

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Mgr. Petra Marešová

**Poslední hra Thomase Bernharda Náměstí Hrdinů a její obraz
v dobovém rakouském tisku**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Mgr. Petra Marešová**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2013**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

MAREŠOVÁ, Petra. *Poslední hra Thomase Bernharda Náměstí Hrdinů a její obraz v dobovém rakouském tisku*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2013. 60 s. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Anotace:

Hru *Náměstí Hrdinů (Heldenplatz)* napsal rakouský dramatik a prozaik Thomas Bernhard v roce 1988. Dílo vzbudilo skandál ještě před svým jevištním uvedením v Burgtheateru. Bakalářská práce zkoumá obraz hry v soudobém rakouském tisku. Měsíc před premiérou *Náměstí Hrdinů* vycházely v novinách úryvky nové hry, na jejichž základě se zvedla vlna celospolečenské kritiky, autor byl obviněn z urážky Rakouska a jeho občanů. Bernhard totiž v tomto textu zpochybňuje pasivní roli své země ve druhé světové válce. „Boje“, do nichž se zapojili novináři, politici, spisovatelé a občané, se vedly mj. v novinách Profil, Neue Kronen Zeitung a Salzburger Nachrichten. Tato tři periodika jsou předmětem zkoumání. Články jsou analyzovány metodou kvalitativní obsahové analýzy.

Annotation:

The play *Heldenplatz* was written by Austrian playwright and prose writer Thomas Bernhard in 1988. The work had brought on fierce reactions even before it was put on stage in Burgtheater. In this bachelor thesis, I survey the coverage of the play in temporary Austrian press. A month before the opening night of *Heldenplatz*, extracts of the new play had appeared in press, which led to an upheaval of criticism throughout whole Austrian society; the author was accused of offence to Austria and its citizens. It was due to the fact that in his play, Bernhard called into question the passive attitude of his country during World War II. „The fights“ into which journalists, politicians, writers and citizens got involved, went on in the Profil, Neue Kronen Zeitung and Salzburger Nachrichten newspapers, to name but a few. These three newspapers, mentioned above, are the particular source of my survey. Newspaper articles are examined by the method of qualitative content analysis.

Klíčová slova:

technika skandalizace, stereotyp, zpravodajské hodnoty, Bernhard, Nestbeschmutzer, Schund, Freiheit der Kunst

Key words:

technique of scandalization, stereotype, news values, Bernhard, Nestbeschmutzer, Schund, Freiheit der Kunst

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.
3. Počet znaků: 95 938

V Praze dne 17. 5. 2013

Mgr. Petra Marešová

Poděkování

Za vedení práce děkuji své školitelce doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc. Poděkování patří rovněž PhDr. Zuzaně Augustové, PhD. za poskytnutí některých materiálů.

Mgr. Petra Marešová

OBSAH

Úvod	8
První kapitola	10
Kulturní politika poválečného Rakouska.....	10
Thomas Bernhard a <i>Náměstí Hrdinů</i>	14
Stručné představení Thomase Bernharda.....	14
<i>Náměstí Hrdinů</i> : Bernhardovo spílání vlasti a státu.....	16
Druhá kapitola	19
Rozbor tisku vycházejícího před premiérou.....	19
Charakteristika zkoumaných periodik.....	19
Spuštění kauzy aneb Rakousko jako národ šesti a půl milionu debilů (technika skandalizace).....	21
Stereotypy: Piefke a ti druzí.....	32
Staberl a Neue Kronen Zeitung: Svoboda umění?.....	35
Staberl.....	35
Freiheit der Kunst – práce s frází.....	36
Názory čtenářů.....	39
Zpravodajské hodnoty.....	41
Analýza tisku po premiéře: konec skandálu.....	43
Neue Kronen Zeitung.....	43
Seriózní tisk.....	46
Závěr	48
Summary	49
Seznam literatury a pramenů	50
Přílohy	58

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá mediálním ohlasem skandální premiéry hry *Náměstí Hrdinů* (*Heldenplatz*) rakouského dramatika a prozaika Thomase Bernharda. Dílo vzbudilo zájem ještě před samotným uvedením v roce 1988, kdy inscenaci režíroval Claus Peymann – tehdejší intendant vídeňského Burgtheateru (tuto funkci zastával v letech 1986 – 1999).

Práce se věnuje obrazu hry v soudobém rakouském tisku. Již měsíc před premiérou, která se uskutečnila 4. listopadu 1988 v Burgtheateru, vycházely v novinách úryvky nové hry. Na základě těchto kusých informací ze zákulisí byl autor obviněn z urážky Rakouska a jeho občanů. Dramatik svým *Náměstím Hrdinů* totiž zpochybňuje obraz Rakouska jako první oběti Hitlerovy expanzivní politiky. Bernhard se staví proti tzv. Opfertheorie (tj. teorie oběti), jež byla přijímána větší částí veřejnosti, a poukazuje na latentní antisemitismus v tehdejší společnosti. „Boje“ se vedly např. v rakouských novinách Profil, Wochenpresse, Neue Kronen Zeitung či Salzburger Nachrichten, pronikly i do rozhlasu a televize, a zasáhly tak celou tehdejší rakouskou společnost. K dílu se prostřednictvím zmíněných médií vyjadřovali publicisté, politici, občané, spisovatelé a sporadicky i samotní aktéři. Celá kauza je příkladem toho, jak média ovlivňují veřejné mínění, jak používají techniku skandalizace či posilují stereotypy.

Bakalářská práce je členěna na dvě části. V první je stručně představen nejen T. Bernhard a jeho *Náměstí Hrdinů*, ale také poválečný kulturní kontext, jehož ozvuky lze nalézt i v 80. letech, a dobový politický kontext v Rakousku, bez něhož by rozbor mediální kauzy nebyl úplný. Sdělovací prostředky totiž dávaly prostor k vyjádření mj. politikům z ultrapravicové FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs) či jejich sympatizantům z řad novinářů.

Jádro práce (Druhá kapitola) pak tvoří samotná analýza článků ze tří typově odlišných periodik – ze zpravodajského týdeníku Profil, seriózních celostátních novin Salzburger Nachrichten a z bulvárního deníku Neue Kronen Zeitung. Články ze zmíněných periodik jsou zkoumány pomocí metody kvalitativní obsahové analýzy (qualitative content analysis)¹, a to nejen z tematického hlediska, ale i z pohledu lingvistického. Práce využívá rovněž metodu

---

¹ Více k metodám výzkumu mediálních obsahů in:

MCQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2007, s. 306 – 312.

ŠUBRT, J. a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: Teorie a výzkum*. Praha: Karolinum, 1998.

komparace ke srovnání článků z doby před premiérou a po premiéře hry, jež nebyla tolik skandální, jak média avizovala.

Práce čerpá z různých zdrojů. V první řadě jde o soubor článků k tématu, jež jsou obsaženy v archivním materiálu *Heldenplatz. Eine Dokumentation* (uložen na vídeňské univerzitě). Další okruh pak tvoří sekundární literatura v češtině, zejména monografie Zuzany Augustové *Thomas Bernhard* a výběry Bernhardových dramát *Hry I – IV*, v nichž jsou rovněž přeloženy studie německy píšících autorů (mj. významného germanisty Wendelina Schmidt-Denglera). Úplný soupis pramenů a literatury uvádím v závěrečném Seznamu literatury a pramenů.

Součástí bakalářské práce jsou také přílohy, obsahující výběr z dobových karikatur, které v novinách vycházely.

První kapitola

Kulturní politika poválečného Rakouska²

Kulturní politika v poválečném Rakousku byla významnou součástí celkové státní politiky a propagandy, jejímž hlavním cílem bylo hospodářské obnovení země a zaměření se na budoucí vývoj.³ Tento pohled vpřed byl však vázán na ohlédnutí se do minulosti – oficiálními klíčovými hesly poválečného politického diskurzu se totiž staly pojmy „kontinuita“ a „tradice“. Toto dokládají především slova spisovatele Alexandra Lernet-Holenii v dopise, který zaslal do redakce konzervativního křesťansky zaměřeného časopisu *Der Turm*⁴: „Ve skutečnosti musíme jen pokračovat tam, kde nás přerušily sny jednoho šilence, ve skutečnosti hledět ne dopředu, ale dozadu.“⁵ K tomu píše Zuzana Augustová: „V první části svého vyjádření (...) formuloval Lernet-Holenia přímo esenci oficiální politické doktríny, že totiž nacismus nebyl vnitrorakouskou záležitostí, že Rakousko bylo pouze objektem a obětí nacismu, nikoli aktivním subjektem.“⁶ Tato tzv. teorie oběti (*Opfertheorie*) však nebyla vytvořena rakouskými spisovateli, ani samotným rakouským státem. Již v roce 1943 spojenecké mocnosti v tzv. Moskevské deklaraci prohlásily Rakousko za oficiální oběť nacismu, ne za jeho aktivního spolupachatele, a to pod podmínkou, že si i do budoucna zachová trvalou neutralitu. Nevina Rakouska za nacismus je též doslovně ukotvena ve Státní smlouvě z roku 1955, jíž země získala zpět svoji samostatnost (do tohoto roku byla ještě dělena na okupační zóny spadající pod jednotlivé vítězné mocnosti, tj. SSSR, Francii, Anglii a USA). V souvislosti s teorií oběti se pak pro válečné období v Rakousku vžilo označení „doba okupace“.⁷ Při pojmenování někdejší válečné reality se dále objevují termíny jako „období chaosu“, „hrůzy“ či „barbarství“.⁸

---

² Zpracováno zejména z:

AUGUSTOVÁ, Z. *Rakouská poválečná kulturní politika*, 2011, rkp.

KRIEGER, J. (ed.). *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000.

LÖFFLER, S. *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku*. In: *Česko a Rakousko po konci studené války: různými cestami do nové Evropy*. Ústí nad Labem: Kaiserová Kristina – Albis International, 2008, s. 441 – 456.

MILLER, D. (ed.). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister a Principal, 2000.

WIHODA, M. a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

³ *Rakouská poválečná kulturní politika*, o. c., s. 1.

⁴ Časopis vycházel od r. 1945 do r. 1948 a jeho celý název zněl *Der Turm. Monatschrift für österreichische Kultur* (Věž. Měsíčník pro rakouskou kulturu). Jeho do jisté míry protipólem byl literární časopis *Plan*, existující již před válkou – ten otiskoval i texty avantgardních autorů.

⁵ *Rakouská poválečná kulturní politika*, o. c., s. 1.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 3.

⁸ Tamtéž, s. 6.

Vraťme se však ještě krátce k pojmu neutrality. Neutralita – traktovaná jak Moskevskou deklarací, tak pozdější Státní smlouvou – vedla podle Joela Kriegera právě k programové distanci od nacistického Německa: „Při rozlišení Rakouska a Německa pomohla neutralita také zapomenout na roli Rakouska ve Třetí říši. Přijetím historického verdiktu, podle něhož byli první obětí nacistického Německa, mohli Rakušané obviňovat 'zlovolné' Němce z hrůz holocaustu a vyhnout se bolestnému procesu vyrovnávání se s vlastní komplikovanou minulostí.“⁹ Neutralita se dle Kriegera rovněž stala zdrojem poválečné rakouské politické identity: „Neutralita, uznávaná světovým společenstvím, a z ní všeobecně pocíťovaný prospěch poskytly Rakousku politickou identitu, v rámci níž se jeho občané cítili více 'Rakušany' než 'Němci'.¹⁰ Nacionální aspekt, tj. polarizace Rakušané vs. Němci, se později objeví v „kauze Heldenplatz“ – režisér Claus Peymann byl totiž Němec.

Tato „defenzivní“ politika vedená tzv. Velkou koalicí konzervativní křesťansko-sociální ÖVP (Österreichische Volkspartei) a socialistické strany SPÖ (Sozialistische Partei Österreichs) se promítla i do oblasti kultury, kde stát kladl důraz právě na tradici a podporoval tak především klasické umělecké druhy a žánry (tzv. vysokou kulturu): klasickou hudbu, operu, muzea (sídlící v budovách z 19. století, jež byly postaveny ve stylu historismu). V literatuře to byla hlavně tzv. Heimatliteratur – vlastenecká literatura, navazující na realismus 19. století a ukazující idylu venkovského života, krásu přírody a prosazující patriotismus. Tato literatura je založena na poetice „Daheimseins“, tj. opěvování hodnoty domova, rodného kraje a příslušnosti ke kořenům.¹¹ Proti tomuto proudu se v sedmdesátých a následně osmdesátých letech profiluje kritický žánr tzv. Anti-heimatliteratur, k němuž lze přiřadit autory, jako jsou Elfriede Jelinek a právě Thomas Bernhard, jež ve své tvorbě často ukazují na antisemitismus, xenofobii a nacismus či austrofašismus zakotvený v rakouské společnosti a zpochybňují idyličnost Rakouska.¹² Zamlčená nacistická minulost Rakouska se tak v 70. a 80. letech stává častým tématem v literatuře. Tito autoři také kritizovali v té době již pravicově extremistickou stranu FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs, Svobodní či Svobodná strana), jež vznikla již v roce 1949 a později ji vedl Jörg Haider, zemský hejtman spolkové země Korutany.

---

⁹ *Oxfordský slovník světové politiky*, o. c., s. 699.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ K tomuto proudu patří mj. Karl Heinrich Waggerl. Více in: *Rakouská poválečná kulturní politika*, o. c., s. 15 – 16.

¹² E. Jelinek ve své hře *Totenauberg* a Peter Turrini v textu *Alpské červánky* ironizují pojetí Rakouska jako idylické alpské země vhodné k turismu.

V rozhlasu a televizi měl stát monopol až do r. 2000, státní (či spadající pod spolkové země nebo města) byla i velká divadla a nakladatelství, docházelo k sepletí médií se státem.¹³ Kultura měla vytvářet pocit rakouské národní identity (obraz Rakušanů jako kulturního národa).¹⁴ Bývalí přívrženci nacismu či austrofašismu v té době zastávali významné posty, např. ředitelem rozhlasu se stal Rudolf Henz, jeden z vedoucích kulturních funkcionářů předešlé éry. V literatuře se opět prosazují spisovatelé s nacistickou minulostí (mj. autor historizujících románů Bruno Brehm nebo prozaik Max Mell),¹⁵ kteří dostávají i státní ceny.¹⁶ Také do Burgtheateru, rakouského národního divadla, se po válce vrací herci spojení s Třetí říší.

Státem prosazovaný tradicionalismus je patrný rovněž v dramatu, divadla jako Burgtheater ve Vídni, považovaný za reprezentativní a vzorovou rakouskou scénu, byla hojně subvencována státem a stala se tedy nástrojem oficiální kulturní politiky založené právě na tradici a budování národního uvědomění. Literární kritička Sigrid Löffler, jež se ve své přednášce *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku* věnuje kulturnímu mýtu Burgtheateru, v tomto kontextu píše: „Vídeňský Burgtheater je – vedle vídeňské státní opery a vídeňských filharmoniků – jednou z velkých kulturních legend země, na kterých spočívá národní sebevědomí. Právě toto divadlo je srdcem politiky budující rakouskou národní identitu.“¹⁷ V patriotickém duchu se nesl též repertoár divadla, v němž se až do konce 50. let objevovala zejména díla rakouských dramatiků konce 19. a počátku 20. století (Grillparzer, Raimund, Nestroy či Hofmannsthal). Löffler hovoří o „demonstrativním porakouštění“¹⁸ repertoáru. Až od 70. let se v Burgtheateru začínají hrát mladí kritičtí rakouští autoři, mj. Elfriede Jelinek, Peter Handke a Thomas Bernhard, uvedení jejich děl je často doprovázeno celospolečenskými skandály. Ještě před zkoumanou kulturně-politickou kampaní proti *Náměstí Hrdinů* v roce 1988 to byl např. spor kvůli kontroverzní divadelní frašce E. Jelinek *Burgtheater* (1985), tematizující někdejší inklinaci k fašismu prominentních rakouských herců vystupujících na prknech právě této uznávané první scény. Hra se kvůli silnému odporu veřejnosti nemohla ve Vídni uvést, premiéru měla v Bonnu.

---

¹³ Více k uspořádání médií in: FABRIS, H. H. *Der „österreichische Weg“ in die Mediengesellschaft*. In: SIEDER, R. – STEINERT, H. – TALOS, E. (Hrsg.). *Österreich 1945 – 1995 (Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik)*. Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1995, s. 641 – 654.

¹⁴ *Rakouská poválečná kulturní politika*, o. c., s. 14.

¹⁵ Více in: Tamtéž, s. 15.

¹⁶ Více in: Tamtéž, s. 24 – 25.

¹⁷ *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku*, o. c., s. 442.

¹⁸ Tamtéž, s. 444.

Všeobecná tendence k podpoře tzv. vysoké či reprezentativní kultury, datující se od poválečných let, má ještě další aspekt, jenž je důležitý v kontextu mediálního skandálu kolem Bernhardova *Náměstí Hrdinů*. V roce 1950 schválil rakouský parlament tzv. Schmutz-und-Schund-Gesetz, tedy Zákon proti špíně a braku, který vylučoval umění progresivní (experimentální) a chránil tradiční kulturní hodnoty. Právě pejorativně zabarvené sloveso „schmutzen“ – tj. „znečistit“, „zašpinit“ – se často objevovalo v souvislosti s osobou T. Bernharda a jeho *Náměstím Hrdinů*, jak bude ukázáno ve druhé kapitole při analýze periodik.

Ke změně kulturního klimatu v Rakousku dochází – stejně jako třeba v Německu, kde se opět začíná veřejně hovořit o dosud tabuizovaném období Třetí říše – až v 60. letech. Skandál v této době způsobil redaktor Gerhard Fritsch působící v měsíčníku Wort in der Zeit (Slovo v čase). Fritsch totiž v tomto periodiku, financovaném ministerstvem školství, uveřejnil v roce 1964 experimentální texty bývalých členů tzv. Wiener Gruppe (Vídeňská skupina) Konrada Bayera a Gerharda Rühma, odmítající konvenční literaturu a prosazující avantgardní postupy.¹⁹ Redaktor byl ostře kritizován veřejností, a to za zneužívání peněz daňových poplatníků, kterým byl nyní místo vysoké kultury traktované zákonem a financované z jejich daní nabídnut „brak“, „škvár“, „šmejď“ („Schund“).²⁰ Stejnému nařčení pak o dvě desetiletí později čelil rovněž T. Bernhard a C. Peymann při uvedení *Náměstí Hrdinů*.

---

¹⁹ Wiener Gruppe bylo volné uskupení rakouských spisovatelů, které vzniklo roku 1952 a zaniklo v roce 1964. Vyšlo z tzv. Art-Clubu (vídeňský umělecký spolek poválečné doby, jenž existoval v letech 1946 – 1959). Art-Club tvořili mladí umělci (malíři, sochaři, hudebníci, spisovatelé), kteří bojovali za autonomii moderního umění. K Wiener Gruppe patřili Hans C. Artmann, Gerhard Rühm, Konrad Bayer a později Oscar Wiener a Friedrich Achleitner. Kontakt s nimi ale udržoval i Ernst Jandl či Frederike Mayröcker. Na skupinu pak také navazuje tzv. Neue Wiener Gruppe, jejímž členem byl mj. dramatik Werner Schwab. Jejich texty později vycházely v časopise manuskripte, který redigoval Alfred Kolleritsch, a zaniklá skupina tak ovlivnila rakouské drama šedesátých let.

²⁰ Nutno dodat, že texty představitelů Wiener Gruppe vědomě a lze říci i programově odkazovaly k „brakové“ literatuře, „škváru“. Příznačná je pro ně práce s trivialitou, pokleslými kriminálními žánry (texty obsahují násilné, brutální a drastické momenty). Typický je vliv vídeňského lidového divadla a morytátu. Z formálního hlediska provokovali tito autoři záměrným narušováním syntaxe i pravopisu (využívali tzv. Kleinschreibung, tj. psaní všech slov malými písmeny, a dialekt).

Thomas Bernhard a *Náměstí Hrdinů*

Stručné představení Thomase Bernharda

Prozaik a dramatik Thomas Bernhard²¹ (1931 – 1989) patří k nejvýznamnějším německy píšícím spisovatelům 2. poloviny 20. století. V 50. letech působil jako žurnalista, psal rovněž poezii, prózu a drobné dramatické texty. Svoji první celovečerní hru *Slavnost pro Borise (Ein Fest für Boris)* napsal v roce 1967. Díky ní začala jeho dlouholetá spolupráce s význačným německým divadelním režisérem Clausem Peymannem (roč. 1937), jenž v průběhu 70. a 80. let inscenoval téměř všechny Bernhardovy texty na předních německých scénách i v Burgtheateru. Jeho působení na této první rakouské scéně budilo po celou dobu kontroverze a vyvolávalo kritické reakce, především za uvádění současných her, které se neslučovaly s již zmíněným zákonem na ochranu tzv. vysoké kultury. V 70. letech napsal Bernhard dále hry *Ignorant a šílenec (Der Ignorant und der Wahnsinnige)*, 1972), *Společnost na lovu (Die Jagdgesellschaft)*, 1974) či *Minetti. Portrét umělce jako starého muže (Minetti. Ein Porträt des Künstlers als alter Mann)*, 1976). Již v této počáteční fázi dramatické tvorby charakterizuje jeho texty monologičnost partů jednotlivých postav, nedějovost, zobrazení nemoci (či postižení) a smrti, ambivalence tragiky a komiky i ambivalence postav, apokalyptické vyznění a nejednoznačný konec, narážky na nacistickou minulost země. Hlavní hrdina je často pedantický intelektuál-misanthrop, odsuzující Rakušany jako *národ pitomců* a kritizující vše rakouské (např. pozdější drama *Světánápravce/Der Weltverbesserer*, 1979). Předmětem odsudku je také rakouský stát (označovaný přívlastkem „katolicko-nacionálně-socialistický“) i jeho významné instituce (zejména vídeňský Burgtheater²² a jeho všeobecně uznávaní umělci). Ve své zemi byl Bernhard často označován jako „Nestbeschmutzer“ („káleč do vlastního hnízda“), v cizině je velmi oceňován. Pojem „Nestbeschmutzer“ se rovněž často objevoval v tisku, který kritizoval jeho poslední drama *Náměstí Hrdinů*. V této hře Bernhard opět poukázal na kontroverzní tematiku nacismu či austrofašismu, jež se poprvé výrazněji objevila v jeho textu *Před penzí. Komédie o německé duši (Vor dem Ruhestand. Eine Komödie von deutscher Seele)* z roku 1979. Hrdinou – typickým bernhardovským

---

²¹ K životu a dílu T. Bernharda:

AUGUSTOVÁ, Z. *Thomas Bernhard*. Brno: Nakladatelství Větrné mlýny, 2003.

PFABIGAN, A. *Thomas Bernhard. Rakouský světový experiment*. In: BERNHARD, T. *Hry IV*. Praha: Divadelní ústav, 2010, s. 407 – 418.

SCHMIDT-DENGLER, W. *Tragédie jsou komedie aneb Nepostižitelnost Thomase Bernharda literární vědou*. In: BERNHARD, T. *Hry II*. Praha: Divadelní ústav, 1999, s. 417 – 425.

²² Ve hře *Alžběta II. Žádná komedie* označí jedna z postav toto divadlo jako „perverzní stroj na ničení her“.

megalomanem s tyranskými rysy²³ – je bývalý nacist, soudní prezident Höller, inspirovaný skutečnou osobou ministerského předsedy Bádenska-Württemberska, který musel svoji funkci kvůli nacistické minulosti opustit.

V 80. letech píše Bernhard Ritter, Dene, Voss (1984), *Jednoduše komplikovaně* (*Einfach kompliziert*, 1986), drama *Alžběta II. Žádná komedie* (*Elisabeth II. Keine Komödie*, 1987) a „dramatický epilog“²⁴ své tvorby *Náměstí Hrdinů* (*Heldenplatz*). Dva posledně jmenované tituly vychází v návaznosti na Bernhardův poslední a zároveň nejvýznamnější román *Vyhlazení. Rozpad* (*Auslöschung. Ein Zerfall*, 1986). Ve stejném roce jako *Náměstí Hrdinů* je publikován rovněž soubor Bernhardových kratších dramatických hříčků (tzv. dramoletů) pod názvem *U německého stolu při obědě* (*Der deutsche Mittagstisch*), jež vznikaly v rozmezí let 1978 až 1987.²⁵ Jejich tématem je stejně jako v *Náměstí Hrdinů* současný německý rasismus, xenofobie a skrytý nacismus. Z. Augustová poukazuje také na příbuznost dramoletů s dřívějším dramatem *Před penzí*: „Jako by tu na malé ploše, zhuštěně a ve vyhroceně groteskní poloze (s využitím nářečí) opakoval Bernhard gesto, s nímž napsal hru *Před penzí*.“²⁶

I po své smrti způsobil Bernhard rozruch svým testamentem, „posmrtnou literární emigrací“²⁷, kdy ve své závěti zakázal publikování či uvádění svých děl v Rakousku. Zástupci nadace International Thomas Bernhard Foundation založené vykonavatelem jeho poslední vůle – nevlastním bratrem Peterem Fabjanem – se po uplynutí deseti let od autorovy smrti dohodli s Bernhardovým domovským nakladatelstvím Suhrkamp a rozhodli se poslední vůli neřídít.

---

²³ Thomas Bernhard, o. c., s. 43.

²⁴ Tamtéž, s. 107.

²⁵ Soubor tvoří 7 dramoletů: *Mrtvý* (*A Doda*), *Májová pobožnost*. *Lidová hra jako skutečné setkání* (věnováno *Traunsteinu, městu mého dětství*)/*Maiandacht. Ein Volksstück als wahre Begegnung* (*Meiner Kindheitsstadt Traunstein gewidmet*), *Osvobozující rozsudek* (*Freispruch*), *Zmrzlina* (*Eis*), *U německého stolu při obědě* (*Der deutsche Mittagstisch*), *Zápas* (*Macht*) a *Všechno nebo nic* (*Alles oder nichts*).

²⁶ Thomas Bernhard, o. c., s. 108 – 109.

²⁷ Jde o autorovo vlastní označení. (Tamtéž, s. 119.)

Náměstí Hrdinů: Bernhardovo spílání vlasti a státu

Thomas Bernhard, obsedantně kritizující Rakousko a Rakušany, budil po celý svůj život kontroverze. První skandál se datuje do r. 1955, kdy Bernhard ještě jako divadelní kritik v článku *Salzburg wartet auf ein Theaterstück* (*Salcburk čeká na divadelní hru*) označil divadlo za slabomyslnost, svinstvo a prehistorickou mrtvolu. Kvůli tomuto článku, otištěnému v týdeníku *Die Furche*, čelil autor žalobě intendanta Salzburger Landestheateru, ten však žalobu později stáhl. V r. 1984 způsobil spisovatel skandál svým románem *Holzfällen. Eine Erregung* (*Mýcení. Rozčilení*), jehož náklad byl dokonce zabaven přímo v knihkupectvích – Bernharda tentokrát zažaloval jeho někdejší přítel a mecenáš Gerhard Lampersberg. V této próze ironizoval autor snobskou uměleckou společnost, hudebního skladatele Lampersberga tam ukázal jako opilce. Známa je rovněž aféra při převzetí Rakouské státní ceny za literaturu v roce 1968 – ve svém slavnostním projevu označil Bernhard Rakušany za slabomyslný, apatický národ. V reakci na jeho kritická slova opustil sál jak tehdejší ministr školství, tak prominentní literáti. Také mediální provokace provázely Bernharda po celý život: Rakousko kritizoval mj. v novinových článcích *Politische Morgenandacht* (*Politická ranní pobožnost*) z r. 1966, v textu *Die Kleinbürger auf der Heuchelleiter* (*Maloměšťáci na stupních pokrytectví*, 1978) odsuzuje tehdejší politickou situaci a Rakušany popisuje jako pokrytecký, bezskrupulózní národ maloměšťáků.²⁸

Nejvíce kritizuje Rakousko patrně *Náměstím Hrdinů*, jež vyvolalo skandál ještě před premiérou. Hra měla být uvedena již 14. října 1988 u příležitosti stého výročí založení Burgtheateru, resp. otevření nové budovy na Ringstrasse. Někteří herci však vrátili role,²⁹ čímž došlo k prodloužení zkoušek a k posunutí premiéry až na 4. listopad 1988. Premiéra měla být rovněž oficiálním příspěvkem k připomenutí padesáti let, které uplynuly od anšlusu Rakouska (12. března 1938). Proto je také v textu uvedeno datum konání děje – březen 1988. Též název dramatu odkazuje k této události. *Náměstí Hrdinů* – *Heldenplatz* – je vídeňské náměstí, kde davy Rakušanů v roce 1938 vítaly Adolfa Hitlera. Bernhard byl v tisku i dalších médiích obviněn z toho, že uráží svoji vlast, jak uvidíme dále. Touto hrou vyvrací obraz Rakouska jako první Hitlerovy oběti, zpochybňuje tak oficiální doktrínu.

---

²⁸ K Bernhardovým skandálům více in: Tamtéž, s. 123 – 126.

²⁹ V inscenaci odmítli účinkovat Hans Michael Rehberg, Gertraud Jesserer, Elisabeth Orth a Annemarie Düringer.

Drama se odehrává v prostředí židovské rodiny v den pohřbu profesora matematiky Josefa Schustera, který spáchal sebevraždu a jehož lze přiřadit k typickým bernhardovským misantropům, pedantům a domácím tyranům. Protipólem k němu je jeho dosud žijící bratr Robert (profesor filozofie), v jeho postavě dramatik mj. ironizuje vlastní smrtelnou nemoc, jíž trpěl (Bernhard zemřel tři měsíce po premiéře *Náměstí Hrdinů* na rakovinu). Dále zde vystupuje manželka zemřelého Hedvika, jež nesnáší Vídeň (neustále slyší křik mas z náměstí Hrdinů a provolávání slávy Hitlerovi), její dvě dcery Anna a Olga, syn Lukáš a hospodyně Zittelová.

Prostřednictvím úvodního dialogu mezi služebními charakterizuje dramatik jednotlivé postavy, rozkrývá rodinné antipatie a represivní prostředí pod nadvládou přísného a pedantického otce. Profesor nesnášel své dcery (též profesorky), svoji ženu nutil poslouchat své oblíbené hudební skladatele, v rámci své puntičkářské povahy až s obsedantní precizností nutil služebné vykonávat drobné každodenní rituály (musely např. dodržovat přesný postup skládání košil) a odmítal odejít z bytu na náměstí Hrdinů, přestože to jeho manželce působilo psychické problémy. Postavy tu upozorňují na současný latentní antisemitismus zakořeněný v rakouské společnosti. Nositelem kritiky současných poměrů je Anna a především její strýc Robert. Bernhard tu vytváří paralelu s rokem 1938. V jedné z replik, jež shrnuje téma hry a již pak otiskl magazín Profil (19. září 1988), Anna prohlásí: „Poměry jsou dnes skutečně/ jako v osmatřicátém/ teď je ve Vídni víc nacistů/ než v osmatřicátém/ teď zase všude/ vylézají z děr/ stačí když se s někým bavíš/ už po chvíli se ukáže/ že je to nacista/ čekají jenom na signál/ aby na nás mohli zaútočit veřejně.“³⁰ Předmětem kritiky a spouštěčem aféry, která vypukla následně v médiích, však byly repliky Roberta, jehož můžeme chápat jako alter ego samotného autora. Dle Roberta jsou Rakušané tupý národ, doslova „národ šesti a půl milionu debilních a smyslů zbavených“. Rakousko je divadlem, „nekulturní kloakou“ (hra obsahuje mj. narážky na nízkou úroveň inscenací uváděných v Burgtheateru). Ve své nihilisticky (až apokalypticky) laděné tirádě předpovídá tento intelektuál-misantrop zánik Rakouska (používá zde biblickou dikci, metaforu svržení do propasti). Je tak jistou analogií ke svému bratrovi, svojí megalomanskou a pesimistickou rétorikou připomíná rovněž postavu Světanápravce z Bernhardovy stejnojmenné hry. Robert kritizuje rakouskou socialistickou stranu, církev, univerzitu, Vídeň, Salzburg či Graz, který prohlašuje za „hnízdlo nacismu“ („Nazi-Nest“), obyvatele Salzburgu označí provokativní aluzí na fašismus „podlidé“ („Untermenschen“), což vzbudilo silný odpor veřejnosti.

---

³⁰ BERNHARD, T. *Hry I*. Praha: Divadelní ústav, 1999, s. 300. Překlad: Tatjana Langášková.

Hra končí smuteční hostinou, kde účastníci kritizují stávající poměry. U nich to však vyznívá planě, chybí zde Robertova ironická břitkost, scéna spíše působí jako salónní konverzace měšťanského dramatu z 18. století. Bernhard zde relativizuje i postavu bojovné Anny, jež se honosí moderními názory, přesto však v maloměšťáckém duchu odsuzuje svého bratra, který z otcova pohřbu nejprve zavezl domů svoji milenku, nadto herečku, a teprve poté matku. V samotném závěru umírá také Hedvika, jež slyší stále se zesilující křik z náměstí.

Kritika Rakouska je ve hře relativizována či oslabena faktem, že ji pronášejí postavy, které nemají jednoznačně pozitivní vyznění.

Druhá kapitola

Rozbor tisku vycházejícího před premiérou

Charakteristika zkoumaných periodik

Prostor kritickým ohlasům na připravovanou premiéru *Náměstí Hrdinů* dávala nejen televize a rozhlas, ale především tehdejší tisk, a to nejen bulvární, ale i seriózní. V následujícím rozboru vycházím z článků uveřejněných zejména v týdeníku Profil, seriózním deníku Salzburger Nachrichten a v bulvárním deníku Neue Kronen Zeitung, jež existují v souborném archivním materiálu *Heldenplatz. Eine Dokumentation*.³¹ Kromě nich konflikt reflektovaly rakouské celostátní deníky Die Presse, Der Standard, Wochenpresse, Wiener Zeitung, Kurier, Neues Volksblatt (orientovaný křesťanskosociálně, jedná se o tisk lidovců ÖVP – Österreichische Volkspartei) nebo levicový Volksstimme. Skandálu se rovněž věnovaly německé listy Die Welt, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurter Rundschau, Der Spiegel, Süddeutsche Zeitung, Nürnberger Nachrichten, Stuttgarter Nachrichten, dále švýcarské Basler Zeitung či francouzské periodikum Libération. Soubor *Heldenplatz. Eine Dokumentation*, který je uložen v knihovně Divadelní vědy na vídeňské univerzitě, obsahuje:

- novinové články (zpravodajské články, komentáře publicistů, rozhovory se spisovateli a politiky, dopisy čtenářů, karikatury), jež jsou předmětem mého zkoumání, dále
- dopisy spolků i jednotlivců adresované vedení Burgtheateru,
- osobní dopisy a vzkazy (mnohdy ručně psané) určené přímo Bernhardovi či Peymannovi.

Profil (celým názvem Profil – Das unabhängige Nachrichtenmagazin Österreichs/ Profil – Nezávislý zpravodajský magazín Rakouska) je zpravodajský magazín, který v roce 1970 založil novinář a malíř Oscar Bronner (roč. 1943), jenž také v r. 1988 zavedl na trh deník Der Standard (i ten se hojně věnoval „kauze Heldenplatz“). Profil vycházel nejprve jako čtrnáctideník, později jako týdeník (od r. 1974). Zaměřoval se na zprávy z Rakouska i zahraničí, přinášel informace a analýzy z oblasti hospodářství, vědy, společenská témata a

---

³¹ *Heldenplatz. Eine Dokumentation*. Fachbibliothek für Theaterwissenschaft, Universität Wien, 1989 (katalogizační číslo Wk 190).

kulturu. Typické jsou pro něj glosy a karikatury. Profil je příkladem tzv. seriózního tisku (prestige press), jenž se ustanovil v 19. století.³²

K serióznímu tisku lze přiřadit rovněž Salzburger Nachrichten, renomovaný celostátní rakouský deník (srov. Die Presse či Der Standard) založený v červnu 1945 americkou okupační armádou. V říjnu téhož roku přešel list do soukromého vlastnictví rakouských majitelů Maxe Dasche a Gustava Canavala. Salzburger Nachrichten přináší komentáře a analýzy z oblasti politiky, hospodářství, kultury aj.

Rakouský bulvární deník Neue Kronen Zeitung, známý též pod zkráceným Krone, vychází již od roku 1900. Název je odvozen od původní ceny předplatného – koruny (Krone), korunová mince je také vyobrazena v záhlaví titulní strany. Noviny za dlouhou dobu své existence vystřídal několik pojmenování: Österreichische Kronen-Zeitung (1900 – 1905), Illustrierte Kronen-Zeitung (1905 – 1941) nebo Wiener Kronen-Zeitung (1941 – 1944). Vydávání bylo pozastaveno v roce 1944 (resp. noviny se spojily s dalšími třemi vídeňskými periodiky pod souhrnným názvem Kleine Wiener Kriegszeitung, tedy Malé vídeňské válečné noviny). Od roku 1959 až dodnes vychází titul pod názvem Neue Kronen Zeitung. V současnosti jde o nejúspěšnější novinový titul nejen v Rakousku, ale v celé Evropě. Je to typický bulvární deník, který používá srozumitelný styl psaní, expresivní jazyk, velké titulky, krátké texty, důležitý je vizuální aspekt (velké množství ilustrací a fotografií na úkor textu).

---

³² Jinak také „prestižní“ či „elitní tisk“. K jeho hlavním atributům dle D. McQuaila patří: formální nezávislost na státu, společenská a etická odpovědnost, „objektivita“ aj. Řeší především politická a ekonomická témata, byl určen pro majetnější a vzdělanější publikum. Jeho protikladem je tisk masový, u nás známý spíše jako tisk bulvární, pro nějž je typické komerční zaměření (je závislý na příjmech z reklamy, má vysoký náklad), odlehčený obsah (politická témata pojata zábavnou formou, vedle skandálů elit se objevují i příběhy ze života obyčejných lidí, černá kronika, krimi, senzace). Masový tisk se v USA a Francii rozvíjel od první třetiny 19. století. V Německu a Rakousku-Uhersku se s ním lze setkat později, a to až od druhé poloviny 19. století. Byl určen pro publikum rekrutující se z nižších středních a nižších vrstev, i proto měl nižší pořizovací cenu. V 19. století se v anglosaských zemích pro masový tisk vžil též pojem „penny press“, v německy mluvících zemích „Groschenpresse“, u nás „šestákový“ či „krejcarový tisk“ – všechny názvy odkazují k minci, za kterou se daly noviny koupit.

Více in:

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2007, s. 29 – 31.

REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 287 – 288.

Úvod do teorie masové komunikace, o. c., s. 36.

Spuštění kauzy aneb Rakousko jako národ šesti a půl milionu debilů (technika skandalizace)

Mediální skandál začal více než měsíc před plánovanou premiérou, kdy na veřejnost pronikly úryvky z přísně střeženého připravovaného textu (herci i další členové inscenačního týmu měli zakázané zveřejňovat obsah či text připravované hry, tajilo ho rovněž nakladatelství), které šokovaly celou veřejnost. Následně se zvedla celospolečenská vlna kritiky, již rozpoutali publicisté, kteří na základě úryvků psali kritiky. Do věci se vložili kromě novinářů a spisovatelů rovněž politici. V první řadě spolkový prezident Kurt Waldheim, známý svojí pochybnou (zamlčovanou) nacistickou minulostí,³³ který se k probíhající kampani vyjádřil mj. v rozhovoru pro Kurier (11. října). Dále tehdejší primátor Vídně Helmut Zilk či spolkový kancléř Franz Vranitzky³⁴ a exkancléř Bruno Kreisky³⁵. Tyto všechny totiž

---

³³ Kurt Waldheim (1918 – 2007) byl generálním tajemníkem OSN (1971 – 1981) a rakouským spolkovým prezidentem v letech 1986 – 1992. Při jeho volbě v r. 1986 týdeník Profil upozornil, že Waldheimova biografie zamlčuje závažné skutečnosti z jeho důstojnické kariéry u Wehrmachtu za druhé světové války. Navíc se zjistilo, že ještě před válkou působil u jednotek SA. Obvinění vycházelo z dokumentů Světového židovského kongresu a amerického ministerstva spravedlnosti. Waldheim až do své smrti nařčení z válečných zločinů odmítal. Materiály ale dokládaly, že během své služby na Balkáně a v Řecku se podílel na transportech více než 40 tisíc Židů do vyhlazovacích táborů. Do řady evropských zemí a zejména do USA měl po tomto odhalení zakázan vstup. Kromě islámských zemí nemohl nikam vyjíždět a také ho ve Vídni nikdo nenavštěvoval. Pod tímto tlakem Waldheim na druhé prezidentské období nekandidoval a v r. 1992 ho vystřídal Thomas Klestil. Rakouskou společnost tato aféra rozdělila. Většina nevěřila, že Waldheim měl něco společného s nacismem. Aféra vedla k celospolečenské debatě o úloze Rakouska ve druhé světové válce. (<http://blisty.cz/art/34885.html>)

³⁴ Franz Vranitzky (narozen v r. 1937) je rakouský bankéř a sociálně-demokratický politik. Nejprve byl ministrem financí (1984 – 1986) a od roku 1986 do roku 1997 kancléřem. Stal se tak po Brunovi Kreiském druhým nejdéle sloužícím kancléřem Rakouska. Významně se zasadil o členství Rakouska v Evropské unii. V roce 1991 byl prvním rakouským kancléřem, který veřejně odmítl do té doby oficiálně proklamovanou tezi, že Rakousko bylo první obětí hitlerovského Německa, a přiznal též spoluúčast Rakouska na zločinech za druhé světové války. Veřejně také kritizoval K. Waldheima za utajování nacistické minulosti. Za jeho vlády velké koalice SPÖ a ÖVP se vytvářel systém označovaný jako „proporční demokracie“ (Proporzdemokratie), kdy politici dvou velkých vládnoucích stran ovládli všechny důležité funkce ve státě. Vranitzky se rakouským kancléřem stal v r. 1986, kdy vedl koaliční vládu SPÖ a FPÖ. V FPÖ právě vrcholil konflikt mezi tehdejším spolkovým předsedou strany a vicekancléřem Norbertem Stegerem a korutanským předsedou Jörgem Haiderem, který vyústil v září roku 1986 ve zvolení Haidera novým spolkovým předsedou strany. Haider změnil sociálně-liberální politiku strany směrem k nacionalismu, pravcovému populismu a odmítní integrace Rakouska do Evropských společenství (ES). To vedlo ke konci tehdejší vládní koalice. Následovaly předčasné parlamentní volby, které přinesly Haiderově straně necelých deset procent hlasů a 18 křesel v parlamentu – dvojnásobný počet oproti roku 1983. Proto vznikla už zmíněná velká koalice SPÖ a ÖVP. V roce 1988 stanul Vranitzky i v čele SPÖ a zásadně ovlivnil proevropské směřování strany, které bylo podpořeno i veřejným míněním. Téma

Bernhard ve své hře kritizuje: spolkového prezidenta dokonce označí za lháře (jistě kvůli zamlčování nacistické minulosti), kancléře za burzovního spekulanta (Vranitzky byl totiž původně skutečně bankéř). Občané požadovali odstoupení C. Peymanna z vedení divadla³⁶ i odchod ministryně školství Hilde Hawlicek (za stranu SPÖ). Oponenti říkali: „Unterm Zilk hätte es so was nicht gegeben.“ („Za Zilka by se to nemohlo stát.“). H. Zilk byl novinářem rakouské veřejnoprávní televize a rozhlasu, později politikem. V letech 1984 – 1994 působil jako primátor Vídně (za Rakouskou sociálně-demokratickou stranu), byl předchůdcem H. Hawlicek ve funkci ministra školství. Hawlicek totiž vyzývala ke smířlivému řešení rozporů uvnitř souboru Burgtheateru a byla i proti mediálnímu tlaku vytvářenému na divadlo, autora a režiséra. Představitel ÖVP Erhard Busek v deníku Die Presse dokonce vybízel k diváckému bojkotu premiéry.³⁷ Na adresu vedení divadla chodily anonymní výhrůžky³⁸, rozzuření občané atakovali tvůrce i na ulici – Bernharda jeden z nich dokonce zastrašoval smrtí.³⁹ Skupina politických aktivistů nechala v den premiéry navést před divadlo fůru hnoje. Inscenátorů se zastalo pouze odborové sdružení spisovatelů IG Autoren⁴⁰, zejména Elfride Jelinek a Peter Turrini. Tito autoři, jak již bylo řečeno, patří vedle T. Bernharda k nejsilnějším kritikům

---

vstupu do ES se tehdy stalo součástí rakouského vnitropolitického a mezistranického boje. FPÖ se ucházela o voličské hlasy těch, kteří byli proti rakouskému členství v ES. Přitom až do nástupu Jörga Haidera na post šéfa strany byla tato strana jediná, která jednoznačně prosazovala úplné začlenění Rakouska do Evropských společenství. Vranitzkého vláda také předložila v r. 1989 žádost o členství v ES.

³⁵ Bruno Kreisky (1911 – 1990) byl rakouský právník a politik židovského původu. Byl ministrem zahraničí (1959 – 1966), předsedou Sociálně demokratické strany Rakouska (SPÖ, 1967 – 1983) a kancléřem (1970–1983).

³⁶ Již 10. října 1988, tedy tři dny po vypuknutí skandálu, napsal Peymannovi anonym: „Pane Clausi Peymanne jděte konečně z Burgtheateru! My všichni milujeme Burgtheater!“ („Herr Claus Peymann geh Sie etlich vom Burgtheater! Wir lieben alle das Burgtheater!“)

³⁷ *Busek fordert Publikumsboykott der neuen Burgtheaterinszenierung*. Die Presse 13. Oktober 1988.

³⁸ Jeden z pisatelů podepsaný jako „Ein empörter Österreicher“ („Rozzouřený Rakušan“) hrozil v případě uvedení *Náměstí Hrdinů* dokonce tím, že vyhodí divadlo do vzduchu, a to včetně Peymanna a Bernharda.

³⁹ Uvedl to sám dramatik v rozhovoru pro Kurier. (BISCHOFBERGER, C. *Was haben Sie gegen Österreich?* Kurier 14. Oktober 1988.)

⁴⁰ IG Autoren (celým názvem Interessengemeinschaft österreichischer Autoren, tj. Zájmové společenství rakouských autorů) vzniklo v roce 1971. Sdružení se zasadilo zejména o větší finanční ochranu autorských práv. K aféře se vyslovili jeho členové 11. 10. 1988 v oficiálním prohlášení nazvaném *Solidarität mit Thomas Bernhard und Claus Peymann (Solidarität mit Thomas Bernhardem und Clausem Peymannem)*, jehož část 14. října otiskly Volksstimme. Spisovatelé zde hájí svobodu umělců a umění.

Rakouska; častá je u nich právě kontroverzní a zamlčovaná otázka nacistické minulosti.⁴¹ Skandál tak měl politický i celospolečenský dosah a hlavní roli v něm sehrála média. Jak uvádí rakouský filozof Alfred Pfabigan, právě média měla hlavní podíl na šíření bernhardovských stereotypů, sehrála totiž klíčovou roli v procesu skandalizace celého jeho literárního díla, nejen tohoto posledního.⁴² Pfabigan mj. tvrdí: „To, co nazýváme 'Thomas Bernhard', je také umělá mediální figura, jejíž 'vnitřní obsah' byl zničen spoustou zjednodušení. (...) Množstvím diskursivních strategií přizpůsobil Bernhard veřejnou část sebe sama a svého komplikovaného díla komunikačnímu stylu médií.“⁴³

Výraz „skandál“ v souvislosti s chystanou inscenací *Náměstí Hrdinů* Clause Peymanna se poprvé objevuje v obsáhlé stati *Über und unter der Budel (Nad a pod pultem)* kulturní publicistky Sigrid Löffler, kterou otiskl zpravodajský magazín Profil, a to již 1. srpna 1988 (tedy ještě v době tzv. divadelních prázdnin). Autorka se zde věnuje třem rakouským umělcům, jimiž jsou spisovatel Georg Tabori, režisér Claus Peymann a sochař, malíř a spisovatel Alfred Hrdlicka. Tyto umělce pojí právě skandální jednání a dle Löffler jsou příkladem nového kulturního boje v Rakousku.⁴⁴ Slovo „Kulturkampf“ (kulturní boj) evokuje dramatičnost, konflikt a podporuje skandálnost zmíněných osob. Poprvé se tu rovněž objeví stručný úryvek z Bernhardovy hry: „Tito takzvaní socialisté, kteří už půl století žádnými socialisty nejsou, jsou přece skuteční hrobaři Rakouska.“⁴⁵ A dále: „Proti tomu je tenhle katolický ksindl ještě neškodný.“⁴⁶ V úryvku jsou Rakušané též označeni za „zchátralý národ“ („heruntergekommenes Volk“).

Na základě zkušeností s rozporuplně přijímanými díly G. Taboriho (které označuje jako „Fall Tabori“, „Případ Tabori“) a „politicky nekorektními“ sochami A. Hrdlicky (viz. tzv. „Fall Hrdlicka“, jenž se týkal zejména jeho tehdy nejnovější práce „Pomníku proti válce a

---

⁴¹ Z dalších členů sdružení, kteří Bernharda a Peymanna podpořili, uveďme Ericha Frieda, Josefa Haslingera či Barbaru Frischmuth.

⁴² *Thomas Bernhard. Rakouský světový experiment*, o. c., s. 408.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Georg Tabori ve svých dílech kritizoval rakouský postoj ke „své“ (austro)fašistické minulosti obdobně jako Bernhard. Pro díla Alfreda Hrdlicky je charakteristický politický, tím i často kontroverzní rozměr (tematizují válku, fašismus, násilí). Hrdlicka se např. v r. 1986 kriticky postavil proti volbě K. Waldheima spolkovým prezidentem. Jako výraz odporu vytvořil metrovou dřevěnou sošku nazvanou „Waldheim-Pferd“ („Waldheim-kůň“) či „Denkmal gegen Gedächtnisschwund“ („Památník proti ztrátě paměti“). Sochař tak reagoval na výrok předchozího spolkového kancléře Freda Sinowatze, který o Waldheimovi prohlásil, že u jednotek SA nebyl Waldheim, nýbrž pouze jeho kůň.

⁴⁵ „Diese sogenannten Sozialisten, die schon ein halbes Jahrhundert keine Sozialisten mehr sind, sind ja die eigentlichen Totengräber dieses Österreich.“ (LÖFFLER, S. *Über und unter der Budel*. Profil 1. August 1988.)

⁴⁶ „Dagegen ist ja dieses katholische Gesindel geradezu unerheblich.“ (Tamtéž.)

fašismu⁴⁷⁾ poskytuje publicistka obecnou „anatomii“ rakouských kulturních skandálů: „Noviny zřizují pro lidový vztek projevující se v dopisech čtenářů stále nové výběhy – tam tak má vyústění, může vyzvracet všechno, co si myslí i autoři úvodníků, ale co přece nechtějí vyjádřit tak hrubě. Politici se pasují do pozice soudců umění a straničtí sekretáři posuzují estetické otázky. Zahraničí žasne, vysmívá se a opovrhuje. Rakouský kulturní boj řádí.“⁴⁸ Jak Löffler zdůrazňuje, podstatou rakouských kulturních skandálů je celospolečenská kritika něčeho, co veřejnost, novináři či politici vlastně skutečně neznají (např. kritika Hrdlickova pomníku, který nikdo neviděl, analogicky kritika divadelní hry, již nikdo nečetl). Podobný osud – jenž se pak skutečně naplní, jak uvidíme dále – predikuje i připravované premiéře *Náměstí Hrdinů*: „Případ Peymann' se ještě nestal. Nepřátelé umění zde číhají na svoji další šanci, totiž na premiéru hry Thomase Bernharda 'Náměstí Hrdinů'...“⁴⁹ Kritička upozorňuje na to, že Peymannovo dosavadní působení na rakouské první scéně se označuje jako „Burgtheaterschändung“ („znesvěcení Burgtheateru“). V mediálním diskurzu v „kauze Heldenplatz“ se v souvislosti s kritikou Rakouska později objeví synonymum „Besudelung“ („zhanobení“).

Profil uveřejnil ještě 19. září 1988 článek *Platz für Helden (Místo pro hrdiny)*, v němž se mohli čtenáři poprvé podrobněji seznámit s některými citáty ze hry. Sigrid Löffler zde charakterizovala hru jako typicky bernhardovskou – dramatik si opět stěžuje na nacisty, socialisty, katolíky, celkový duchovní a kulturní úpadek Rakouska a na nesnášenlivost Rakušanů vůči Židům. Shodně s tímto tvrzením jsou zvolené citáty, z nichž některé se objeví později především v novinách *Neue Kronen Zeitung* a *Wochenpresse*. Autorka pokládá únik fragmentů za záměr a součást „láskyplně naplánovaného skandálu Clause Peymanna“ („von Claus Peymann so liebevoll geplanten Skandal“). Článek také informuje o tom, že herci vrátili role připravované inscenace Bernhardova textu, o hádce s herečkou Annemarie Düringer a o přesunutí termínu premiéry až na listopad.

---

⁴⁷ V roce 1988 postavil Hrdlicka před vídeňskou galerií Albertina „Pomník proti válce a fašismu“ („Mahnmahl gegen Krieg und Faschismus“), který sám autor považoval za své nejvýznamnější dílo. Stejně jako jeho dřívější práce i tato, poukazující na dobu nacionálního socialismu v Rakousku, se setkala s vlnou odporu a kritiky ze strany politiků (např. H. Zilka) i veřejnosti. Vadilo jak umístění v centru Vídně (vedle Wiener Staatsoper), tak věnování památníku „všem obětem války“. Součástí sousoší byla totiž též skulptura padlého německého vojáka. (Více: http://de.wikipedia.org/wiki/Alfred_Hrdlicka)

⁴⁸ „Zeitungen richten der Leserbriefschreibenden Volkswut immer neue Freigehege ein – dort hat sie Auslauf und darf alles auskotzen, was die Leitartikler auch denken, aber so krass denn doch nicht äußern möchten. Politiker werfen sich in die Positur von Kunstrichtern und Parteisekretäre urteilen über Fragen der Ästhetik. Das Ausland staunt, spottet und verachtet. Der österreichische Kulturkampf tobt.“ (*Über und unter der Budel*, o. c.)

⁴⁹ „Der 'Fall Peymann' ist noch nicht ausgestanden. Da lauern die Kunstfeinde auf ihre nächste Chance, nämlich die Uraufführung des Thomas-Bernhard-Stückes 'Heldenplatz'...“ (Tamtéž.)

Na toto pak navázaly až 7. října 1988 Neue Kronen Zeitung v článku s efektním názvem „*Österreich, 6,5 Millionen Debile!*“ („*Rakousko, 6,5 milionu debilů!*“), které otiskly části textu a definitivně tak odstartovaly celou kampaň. Některé shodně s Profilem, jiné uveřejnily nově. V Profilu například chyběla právě dále nejcitovanější a nejkontroverznější replika o Rakušanech jako národu šesti a půl milionu debilů a slaboduchých, naopak zmíněný zpravodajský týdeník otiskl pasáže hry kritizující soudobá periodika, mj. Krone či Kurier. Již zde se ukazuje technika mediální skandalizace typická pro bulvární média: V záhlaví zmíněného článku je uvedeno, že jde o první zveřejnění části textu přísně utajovaného díla („*Die 'Krone' veröffentlicht erstmals Teile des Textes*“), poukazuje se na exkluzivitu, což ovšem nebylo zcela pravdivé, neboť, jak bylo řečeno výše, první fragmenty textu přinesl už o několik týdnů dříve Profil. Skandalizace se projevuje rovněž v titulku, jenž má zaujmout pozornost čtenáře: Jde o repliku jedné z postav, která – vytržena z kontextu – tu působí šokujícím a provokativním (pobuřujícím) dojmem. Bernhardovo drama je označeno přímo jako „*Skandalstück*“ – „*skandální hra*“ a „*brisantes neues Stück*“ („*výbušný nový kus*“), dále jako „*umstrittene Text*“ – „*sporný (diskutabilní) text*“. Článek obsahuje zejména výňatky ze hry a poukazuje na jejich kontroverzi. Výběr citátů bez označení mluvčích a kontextu hry zde ukazuje na snahu šokovat, skandalizovat. Protože na základě právě těchto citátů se rozhořel celý spor v plném rozsahu, uvádím je v kompletním znění (s českým překladem T. Langáškové)⁵⁰:

„*Österreich ist nichts als eine Bühne/ auf der alles verrottet und/ vermodert und verkommen ist/ eine sich selber verhaßte Statisterie/ von sechseinhalb Millionen Alleingelassenen/ sechseinhalb Millionen Debile und Tobsüchtige*“ („*Rakousko samotné je pouze jeviště/ na kterém vše zpustlo zpuchřelo a zchátralo/ komparsem nenávidějícím sama sebe/ šesti a půl milionů opuštěných/ šesti a půl milionů debilních a smyslů zbavených*“)

„*Oxford ist mir ein Alptraum/ aber Wien ist mir jeden Tag/ der viel größere Alptraum/ ich kann hier nicht mehr existieren/ ich wache auf und/ habe es mit der Angst zu tun/ die Zustände sind ja wirklich heute so/ wie sie achtunddreißig gewesen sind/ es gibt jetzt mehr Nazis in Wien/ als achtunddreißig...in Österreich mußt du entweder katholisch/ oder nationalsozialistisch sein/ alles andere wird nicht geduldet/ alles andere wird vernichtet*“ („*Oxford je pro mě noční můra/ ale Vídeň se pro mě každým dnem stává/ ještě mnohem horší noční můrou/ už tu nemohu existovat/ vzbudím se a jsem konfrontován se strachem/ poměry*“)

---

⁵⁰ *Hry I*, o. c., s. 319 – 414.

jsou dnes opravdu takové/ jako byly v osmatřicátém/ ve Vídni je teď víc nacistů/ než v osmatřicátém...V Rakousku musíš být buď katolíkem/ nebo nacionálním socialistou/ nic jiného se tu netrpí/ vše jiné se likviduje“)

„Aber was diese Leute/ aus Österreich gemacht haben/ ist unbeschreiblich/ eine geist- und kulturlose Kloake/ die in ganz Europa ihren/ penetranten Gestank verbreitet/ und nicht nur in Europa/ dieser größenwahnsinnige Republikanismus/ und dieser größenwahnsinnige Sozialismus...was die Sozialisten hier in/ Österreich aufführten/ ist ja nichts als verbrecherisch/ aber die Sozialisten heute sind im Grunde/ nichts anderes/ als katholische Nationalsozialisten/ den Sozialismus haben/ die österreichischen Sozialisten/ schon in den frühen/ fünfziger Jahren umgebracht...diese sogenannten Sozialisten haben/ ja den heutigen Nationalsozialismus/ in Österreich heraufbeschworen...sie sind ja die eigentlichen Totengräber dieses Österreich“ („ale co tihle lidé udělali z Rakouska/ se ani nedá popsat/ duchaprázdnou a nekulturní kloaku/ která v celé Evropě šíří svůj pronikavý zápach/ a nejen v Evropě/ tenhle megalomanský republikanismus/ a tenhle megalomanský socialismus...to co socialisté tady v Rakousku předvádějí/ je přece úplný zločin/ ale ti socialisté už přece žádnými socialisty nejsou/ dnešní socialisté nejsou v zásadě ničím jiným/ než katolickými nacionálními socialisty/ socialismus zabili rakouští socialisté/ již na počátku padesátých let...tito takzvaní socialisté přece dnešní nacionální socialismus/ v Rakousku zapříčinili...to jsou hrobaři tohoto Rakouska“)

„der Bundespräsident ist ein Lügner/ der Kanzler ein/ pfiffiger Börsenspekulant/ der Papst gibt ein Essen/ für Obdachlose/ und läßt diese Tatsache/ weltweit verbreiten...größenwahnsinnige Schauspieler/ mißbrauchen die Sanelzone/ perverse Caritasdirektoren/ reisen mit dem Flugzeug erster Klasse/ nach Eritreya/ und lassen sich für die Weltpresse/ mit den Verhungerten fotografieren“ („spolkový prezident je vychytralý prolhaný šosák/ kancléř mazaný státní čachtář/ papež podává ve svých komnatách/ takzvaný teplý oběd pro bezdomovce/ a nechá tuto skutečnost rozhlásit po celém světě...megalomanští herci/ zneužívají hladové Etiopie/ perverzní ředitelé charitativních spolků/ cestují ledadlem první třídou do Eritrey/ a nechávají se s vyhladovělymi lidmi/ fotografovat pro světový tisk“)

„Die heutigen Universitätslehrer/ sind von einer unglaublichen Primitivität/ ihre Ahnungslosigkeit ist eine katastrophale/ Wenn Sie bedenken daß an/ unseren Universitäten/ die wichtigsten Lehrstühle mit Tiroler/ und Salzburger Nazis besetzt sind/ kann das ja nur katastrophal sein...“ („Dnešní univerzitní pedagogové/ se vyznačují neuvěřitelnou

primitivností/ jejich neznalost je přímo katastrofální/ Když si uvědomíte že na těch nejdůležitějších postech/ na našich univerzitách sedí tyrolští a salcburští nacisté/ tak to přece může být pouze katastrofální“)

„Heute kommen sie aus dem/ kleinbürgerlichen Proletariat/ und aus dem debilen Bauerstand/ die Situation ist beschämend/ heute gilt...ein noch immer mit dem/ Analphabetismus ringender Bundeskanzler/ als ein Staatsmann/ das sind Tatsachen/ in diesem Kleinstaate/ ist alles schwachsinnig/ und die Geistesbedürfnisse sind auf das/ absolute Minimum heruntergeschraubt...“ („dnes pocházejí ze zhýčkaného maloměšťáckého proletariátu/ a debilního rolnictva/ tato situace je ostudná/ dnes přece...šásek z periferie který stále zápasí s analfabetismem/ ta karikatura socialisty coby spolkový kancléř/ je považován za státníka/ to jsou fakta/ v tomto malém státě je vše slabomyslné/ a duchovní potřeby jsou sešroubovány na minimum“)

„Sie fallen ja immer wieder auf/ Österreich herein/ aber Sie dürfen doch nicht vergessen/ daß Sie sich in dem gemeingefährlichsten/ aller europäischen Staaten befinden/ wo die Schweinerei oberstes Gebot ist/ und wo die Menschenrechte mit Füßen/ getreten werden“ („Přece se znovu a znovu necháváte Rakouskem ošálit/ nesmíte přece zapomínat/ že se nacházíte ve všeobecně nejnebezpečnějším evropském státě/ kde svinstvo je nejvyšším příkázáním/ a kde se šlape po lidských právech“)

„in diesem fürchterlichsten aller Staaten/ haben Sie ja nur Wahl/ zwischen schwarzen und roten Schweinen/ ein unerträglicher Gestank/ breitet sich aus/ von der Hofburg und/ vom Ballhausplatz/ und vom Parlament/ über dieses ganze verluderte und/ verkommene Land“ („V tomto úplně nejstrašnějším státě/ máte přece pouze možnost volby/ mezi prasaty z řad lidovců a socialistů/ nesnesitelný zápach se šíří/ z Hofburgu a Ballhausplatzu/ a z Parlamentu/ po této zcela zludračené a zpustlé zemi“)

Pro úplnost dodejme, že ve stejný den – tedy 7. října 1988 – vyšel také v novinách Wochenpresse obsáhlý článek publicisty Martina Schweighofera *Peymanns Provokation* (*Peymannova provokace*), kde autor tvrdí (stejně jako před ním S. Löffler), že jde o Peymannovu „se slastí naplánovanou provokaci“ („die so lustvoll geplante Provokation“). Peymann je zde také označen za „Nestbeschmutzera“, tedy za „toho, který kálí do vlastního hnízda“. K článku je ještě připojen podrobný obsah hry a opět výňatky, jež jsou ještě rozsáhlejší než v Krone. Wochenpresse si jako titulek bere stejně jako Neue Kronen Zeitung

repliku „*Österreich, sechseinhalb Millionen Debile*“. Toto spojení se periodicky vrací a stane se nejcitovanějším úryvkem ze hry jak v článcích, tak v reakcích čtenářů. Najdeme ho rovněž v kritice Norberta Tschulika *Peymann am „Heldenplatz“*. *Grenzen des Zumutbaren* (Peymann na „*náměstí Hrdinů*“. *Hranice únosnosti*), již uveřejnil Wiener Zeitung 8. října 1988. Autor zde kritizuje Bernhardovu hru, kterou pojmenovává expresivními výrazy „provokatives Pamphlet“ („provokativní pamflet“), „perverse Schamlosigkeit“ („perverzní nestydatost“) či adjektivem „schwachsinnig“, tedy „slabomyslný“.

Také Karl Harb v Salzburger Nachrichten 11. října označuje autora hry za „rakouského nejznámějšího provokatéra“ („Österreichs berühmtester Provokateur“)⁵¹, Peymann je pak dle něho „druhý největší provokatér naší země“ („der zweitgrößte Provokateur dieses unseres Landes“)⁵². Harb kritizuje jiná periodika za záměrnou skandalizaci připravované premiéry a za to, že se kauza stala jevištěm pro politiky. Již dva dny po vypuknutí aféry totiž mj. Krone začaly uveřejňovat výroky čelních představitelů státu.

Týden po vypuknutí aféry (14. října) otiskly Neue Kronen Zeitung zprávu o tom, že text hry prošel autorskými korekturami – vypadlo kontroverze budící označení prezidenta jako lháře a Vranitzkého jako spekulanta. Některé části textu, jež se týkaly odsudku Rakouska a jeho národa, však Bernhard naopak dle slov redaktora z jeho domovského nakladatelství ještě více „zostřil“. Novinář Dieter Kindermann pro toto nové vyostření použil slovo „Scheußlicheren“, tj. „hanebnosti“, „ošklivosti“.⁵³ Zde je patrná snaha médií vyostřovat a dále rozdmýchávat konflikt.

K popisu skandálu se 17. října znovu vrací S. Löffler v Profilu v analýze *Farce. Tobsuchtsanfall. Weltblamage (Fraška. Útok slabomyslných. Světová blamáž)*. Zde už kritička hovoří o „Fall Heldenplatz“ („Případu Náměstí Hrdinů“). Jako aluzi na praktiky bulváru používá publicistka spojení „Wirbel um Heldenplatz“ („vichřice kolem Náměstí Hrdinů“). Přirovnání kauzy k této živelné katastrofě se totiž objevilo v průběhu aféry opakovaně – nejprve v Neue Kronen Zeitung (9. 10.) a následně v Neue AZ (11. 10.) i Volksstimme (12. 10.). Löffler také přináší podrobnější děj hry a zařazuje drama do kontextu Bernhardovy předešlé bibliografie – je zde opět patrné typické bernhardovské rýpání,

---

⁵¹ HARB, K. *Die Axt im Haus erspart die Kunst*. Salzburger Nachrichten 11. Oktober 1988.

⁵² Tamtéž.

⁵³ KINDERMANN, D. *Totale Verwirrung: Bernhards Stück jetzt ent- oder verschärft?* Neue Kronen Zeitung 14. Oktober 1988.

provokace, záměrné přehánění, paušální a apodiktické odsudky Rakouska a Rakušanů. Autorka konstatuje rovněž jistou spektakulárnost „případu“, kdy Rakousko díky mediálnímu skandálu inscenuje samo sebe: „Celé Rakousko je scéna, všichni Rakušané jsou komparem, hlavní představitelé sedí v Hofburgu a na Ballhausplatzu, v redakcích novin a stranických centrálech. Publikem je však celý svět.“⁵⁴ Dosavadní průběh aféry pak kritička shrnuje pod triádu z názvu článku – fraška, útok slabomyslných, světová blamáž. Dle Löffler ke skandalizaci Bernhardova posledního díla přispělo i to, že nakladatelství text na přání divadla tajilo, místo aby vyšel knižně ještě před premiérou.

V den dlouho očekávané premiéry 4. listopadu 1988 psal znovu tisk o skandálu a senzačními titulky se to jen hemžilo: *Kein Platz für falsche Helden* (*Žádné místo pro falešné hrdiny*, Die Presse), *Kulturkämpfe auf Knopfdruck* (*Kulturní boje na knoflík*, Wochenpresse) či *Die Denunziation* (*Denunciace*, Wochenpresse). K aféře se kromě Neue Kronen Zeitung, Die Presse a Wochenpresse vyjadřují opět novináři listů Der Standard, Kurier, Neue AZ či německého Die Zeit. Neue Kronen Zeitung, které upozorňovaly na to, že premiéra se odehraje pod policejním dohledem, otiskly jako avízo na večerní představení rovněž fotomontáž – Burgtheater s hořící střechou a pod tím výhrůžka zapálení divadla (5. 11. toto kritizoval list Neue AZ, viděl v tom aluzi na Křišťálovou noc). K aféře se v Krone vracel Peter Gnam jak v článku *Bei „Heldenplatz“-Premiere Polizeischutz für die Burg* (*Při premiéře 'Náměstí Hrdinů' policejní ochrana pro Burg*), tak ve sloupku *Warten auf Peymann* (*Čekání na Peymanna*). „Exekutive befürchtet Ausschreitungen“ („Exekutiva se obává výtržností“), „Dutzende Kriminalbeamte sind im Einsatz“ („Tucty kriminalistů jsou v nasazení“), „Proteste gegen Verhöhnung der Österreicher“ („Protesty proti potupě Rakušanů“) – tato zvolání se objevila v záhlaví Gnamova článku a ilustrují skandálnost celé premiéry. Publicista píše i o více než desítce zahraničních televizních štábů, které budou sledovat události před budovou divadla (policejní opatření, demonstrace).

Média od počátku v souvislosti s kauzou operovala s pojmem „skandál“. Skandály a senzace jsou totiž pro (zejména bulvární) periodika typické, používají je pro zvýšení čtenářského zájmu. Je však zde toto označení na místě? Pod pojmem skandál se rozumí „jednání, událost či okolnosti spjaté s vážným porušením, přehlížením či znevážením hodnot,

---

⁵⁴ „Ganz Österreich ist die Bühne, alle Österreicher sind Komparsen, die Hauptdarsteller sitzen in der Hofburg und am Ballhausplatz, in den Zeitungsredaktionen und in den Parteizentralen. Das Publikum aber ist die ganze Welt.“ (LÖFFLER, S. *Farce. Tobsuchtsanfall. Weltblamage*. Profil 17. Oktober 1988.)

norem či mravních principů převažujících v dané době a dané společnosti.⁵⁵ Existence norem je pak dle Johna B. Thompsona, teoretika, jenž se skandály zabýval, základní podmínkou případného vzniku skandálu: „Obecně vzato předpokládá propuknutí skandálu existenci souboru norem či očekávání, jimž se předmětné jednání protiví nebo jež porušuje. S odkazem na tyto normy či očekávání je takové jednání, jakmile je jednou odhaleno, možné veřejně pranýřovat. Normy a očekávání se v jednotlivých společenských a historických kontextech liší. Takže to, jestli se něco bude považovat za skandální, jakož i škody, které skandál může způsobit jedinci či vládě, závisejí na tom, jaké normy či jaká očekávání převažují...“⁵⁶ Dle Thompsona musí takové jednání vejít ve všeobecné povědomí, musí být jako nepřijatelné vnímáno i lidmi, kterých se bezprostředně nedotýká, tito nezúčastnění se pak mají ke skandálu veřejně vyjadřovat. Odhalené skandální jednání má poté vést k poškození pověsti toho, kdo (i pouze domnělý) prohřešek spáchal.⁵⁷ Bulvární média též využívají taktiku „skandalizace“, tedy výkladu lidského jednání (skutečného či domnělého) jako skandálního.⁵⁸ Ve své publikaci *Média a modernita*⁵⁹ Thompson poukazuje rovněž na fakt, že skandál může vypuknout po úniku informací.⁶⁰

Ve zkoumané „kauze Heldenplatz“ média právě na základě úniku informací ze zákulisí divadla informovala o údajně skandální hře, která urážlivým a nepřijatelným způsobem tematizuje hodnoty dané společnosti. Tím téma vešlo ve všeobecnou známost. Média obecně totiž mohou ovlivňovat představu veřejnosti o tom, co je důležité, tzv. nastolují agendu (agenda-setting⁶¹) – tedy témata, o nichž bude společnost následně hovořit. Pozdější

---

⁵⁵ *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, o. c., s. 31.

⁵⁶ THOMPSON, J. B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004, s. 119.

⁵⁷ *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, o. c., s. 31.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Thompson také přinesl typologii skandálu ve studii *Scandal and Social Theory* (1997).

⁶⁰ *Média a modernita: sociální teorie médií*, o. c., s. 118.

⁶¹ *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, o. c., s. 182.

Dále: MCCOMBS, M. *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál, 2009. V této knize shrnuje Maxwell McCombs stovky mediálních výzkumů na téma nastolování agendy, jež byly provedeny v USA, Velké Británii, Německu, Španělsku, Japonsku atd. Termín agenda-setting označuje jak teoretický koncept, tak společenský jev. Na počátku teorie stojí tzv. studie z Chapel Hill (1968), kdy výzkumníci (Donald Shaw a právě M. McCombs) zkoumali případný vliv mediální agendy na nerozhodnuté voliče v prezidentských volbách. Zde byl také poprvé použit termín agenda-setting, který se poté stal součástí mediálního diskurzu. Zpravodajská média mají dle McCombse schopnost nastolovat agendu, tedy schopnost ovlivňovat významnost témat ve veřejné agendě. Teorie se inspiroje W. Lippmannem, jenž už ve 20. letech tvrdil, že zpravodajská média určují naši kognitivní mapu světa. Jak McCombs dále upozorňuje, účinky nastolování agendy zpravodajskými médii mohou být značné – mohou mít jak kognitivní účinek (přijetí tématu jako významného a vzbuzení většího zájmu o něj), tak behaviorální (reakce recipienta). McCombs dále zkoumá, jak a proč k nastolování agendy dochází. Témata, jež do agendy vstupují, rozděluje na tzv. vtíravá a nevtíravá.

reakce čtenářů mnoha periodik svědčí o faktu, že hru – z níž znali pouhé citáty a několik málo replik – považovali skutečně (stejně jako novináři) za nepřijatelnou. Četné čtenářské (divácké, posluchačské) ankety napříč všemi tehdejšími sdělovacími prostředky ukazují na potřebu občanů o problematice veřejně diskutovat. Nechybí zde ani poškození pověsti, jež je též součástí skandálu. Se záměrným narušením pověsti pracuje v prvním sloupcu věnujícímu se kauze (8. října) Staberl, známý sloupkař *Neue Kronen Zeitung* (viz dále). Novinář zde mj. ironicky píše: „Ředitel státem rozhodně ne skromně vydržovaného vídeňského Burgtheateru a jemu nadřízená ministryně školství Hawlicek, kterou předchází famózní pověst, že byla v 50. letech nejskvělejší Boogie-kočkou z celé Vídně, by přece určitě měli být příčetní.“⁶² Staberl tu poukazuje na údajně pochybnou – lze říci i „lechtivou“ či „pikantní“ – a tím skandální minulost tehdejší ministryně školství. Také výběr lexika – zřejmě vědomě – odkazuje k oblasti prostituce (viz výraz „vydržovaný“ – „ausgehalten“ místo v tomto kontextu běžnějšího spojení „státem subvencovaný“). O poškození pověsti inscenátorů hovořil také dramaturg Burgtheateru Hermann Beil v rozhovoru pro *Profil*, který celou kauzu považoval za denunziaci, skandál měl dle něj záměrně poškodit celé vedení divadla.⁶³ Tímto jsou tedy naplněny všechny charakteristiky skandálu tak, jak je vymezil J. B. Thompson.

Používají se tu také typické praktiky bulvárních médií: zaměření se na známou a navíc kontroverzní osobnost (celebritu), snaha šokovat utajovanými podrobnostmi a prezentovat nejžhavější současnost. Technika skandalizace se projevila též v jazykové rovině. Titulky často používaly hyperbolická, bombastická, senzacechtivá spojení, např. zmíněné „*Österreich, 6,5 Millionen Debile!*“, *Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung*⁶⁴ (*Obří vichřice okolo spílání Rakousku*) či „*Hinaus aus Wien mit dem Schuft*“⁶⁵ („*Pryč z Vídně s tím bidákem*“). Skandálnost podporují rovněž hojně používané expresivní výrazy a slova s pejorativními konotacemi, jako jsou „skandální hra“, „záměrná provokace“, „kontroverze“, „pamflet“, „hanobení Rakouska“ aj.

Vtíravá témata jsou ta, která vstupují do běžného života recipienta (lidé s nimi mají často osobní zkušenost, např. inflace).

⁶² „Der Direktor des vom Staat keineswegs zu knapp ausgehaltenen Wiener Burgtheaters und die ihm vorgesetzte Unterrichtsministerin Hawlicek, der die famose Kunde vorausgeht, in den fünfziger Jahren die tollste Boogie-Katz von ganz Wien gewesen zu sein, sollten doch gewiß zurechnungsfähig sein.“ (STABERL. *Ein Vorbild für Rieser!* *Neue Kronen Zeitung* 8. Oktober 1988.)

⁶³ LÖFFLER, S. „*Eine groteske Phantomdebatte*“. *Profil* 17. Oktober 1988.

⁶⁴ KINDERMANN, D. *Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung!* *Neue Kronen Zeitung* 9. Oktober 1988.

⁶⁵ KINDERMANN, D. „*Hinaus aus Wien mit dem Schuft*“. *Neue Kronen Zeitung* 12. Oktober 1988.

Stereotypy: Piefke a ti druzí

V popisované aféře se také záhy po jejím propuknutí objevil nacionální aspekt. Norbert Tschulik ve Wiener Zeitung již 8. října akcentuje fakt, že režisér inscenace Claus Peymann pochází z Německa, a vybízí ho k odchodu z Rakouska: „Rakušané by byli rádi, kdyby odešel a opustil toto páchnoucí 'náměstí Hrdinů', šest a půl milionu debilů by mu bylo pravděpodobně vděčných. Peymannovo nadávání Rakousku svědčí o jeho charakteru. Člověk ho přece nežádá, aby zůstal v bezduché a nekulturní kloace.“⁶⁶ Novinář Kurt Seinitz ve svém sloupku v Neue Kronen Zeitung (15. října) označí Peymanna výrazem „Ausländer“, tedy „cizinec“, od něhož si oni, Rakušané, musí nechat líbit nadávky. Tato polarizace vstupuje rovněž do veřejné agendy – pobouření čtenáři, kteří se cítili být Bernhardovou (a potažmo Peymannovou) kritikou zasaženi, se tak v reakci na články v médiích v dopisech zaslaných redakci mj. Neue Kronen Zeitung označují třeba jako „bewusste Österreicherin“ („uvědomělá Rakušanka“) či „ein ganz normaler Österreicher“ („docela normální Rakušan“).⁶⁷ Zdůrazňovali svoji příslušnost k Rakousku a rakouskému národu.

Nacionální aspekt souvisí do jisté míry i s mýty, klišé a stereotypy, jež máme o jiném národě. V jednom z dopisů adresovaných Peymannovi je režisér a zároveň ředitel divadla osloven dehonestujícím hovorovým slovem „Piefke“⁶⁸, což je rakouské označení pro Němce založené na stereotypním chápání jiného národa.⁶⁹ Již Sigrid Löffler v článku *Über und unter der Budel* upozornila na fakt, že Claus Peymann byl už dříve v médiích označován jako „frecher Piefke“ („drzý Piefke“).⁷⁰ Substantivum „Piefke“ se také později objevuje třeba ve sloupku Gerda Leitgeba „Piefke“ und „Krone“ v Neue Freie Zeitung z 10. listopadu 1988. Piefke znamená „vychloubač“, „vejtaha“, „chlubil“, „náfuka“, „chvastoun“, „tlučhuba“. Jde

---

⁶⁶ „Die Österreicher würden sich freuen, wenn er sich die Freiheit nähme und diesen stinkenden 'Heldenplatz' verlasse, die 'sechseinhalb Millionen Debilen' würden es ihm wahrscheinlich danken. Eine Konsequenz Peymanns aus der Österreichbeschimpfung würde von Charakter zeugen. Man kann ihm ja wirklich nicht zumuten, in einer 'geist- und kulturlosen Kloake' zu bleiben.“ (TSCHULIK, N. *Peymann am „Heldenplatz“*. *Grenzen des Zumutbaren*. Wiener Zeitung 8. Oktober 1988.)

⁶⁷ *Das freie Wort*. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.

⁶⁸ Vzkaz ze 14. října 1988 psaný rukou a doručený do divadla zní: „Piefke! Falls das Stück Heldenplatz im Burgtheater aufgeführt wird, garantieren wir eine öffentliche Watschenorgie auf offener Bühne für die Herren Peymann und Bernhard.“ („Piefke! Pokud bude v Burgtheateru uvedena hra Náměstí Hrdinů, garantujeme Vám veřejnou fackovačku na otevřené scéně pro pány Peymanna a Bernharda.“) („die Watschenorgie“ – „watschen“ je rakouský výraz pro „fackování“, „Watschenorgie“ jsou tedy doslovně „fackovací orgie“, poznámka P. M.)

⁶⁹ Podobně výraz „Spagetifresser“, tedy „žrout špaget“, je rakouským hovorovým označením pro Itala. „Kraut“ („zelí“) označuje Brity a Američany, „Gummihals“ („gumové krky“) Švýcary.

⁷⁰ *Über und unter der Budel*, o. c.

původně o příjmení z oblasti východního Německa (běžné příjmení v Berlíně), případně ze slovanského prostoru (možná souvisí s polským slovem „piwo“ či staropolským jménem Piwka).⁷¹ Ve 40. letech 19. století šlo o komickou figuru, v roce 1882 se jméno objevilo v díle německého karikaturisty a kreslíře Wilhelma Busche *Plisch und Plim* – Piefke byl u Busche škrobený a hloupý Angličan. Původně slovo označovalo německé vojáky, dnes se spíše používá jako pejorativní označení německých turistů, maloměšťáků, kteří se při svých návštěvách Rakouska chlubí svými penězi, chovají se vtíravým (přehnaně familiérním) způsobem a jsou hluční. Dnes již slovo nemá tak negativní konotace jako dříve, je to pojmenování „typického Němce“ (může být tedy i pozitivní).⁷² Od tohoto výrazu je pak odvozeno méně používané podstatné jméno „Piefkland“, které je v rakouské němčině synonymem pro Deutschland (Německo). Obdobně – německé označení pro Rakušana je „Ösi“ (také „Öschi“).⁷³

Se stereotypy pracují rovněž média. Stereotyp je „sociální klasifikace určitých skupin a jejich reprezentace pomocí zjednodušujících, neověřitelných, zobecňujících znaků, jež výslovně (explicitně) či nepřímou (implicitně) představují soubor hodnot, soudů a předpokladů týkajících se chování takových skupin, jejich vlastností, minulosti a vývoje.“⁷⁴ Jde o simplifikující (mnohdy nelichotivý, negativní) konstrukt reality, často vztažený k minoritním skupinám ve společnosti. Na jejich šíření a utvrzování se podílejí právě média, která nabízejí recipientovi většinou reprezentaci určitých (převážně menšinových nebo marginalizovaných) skupin a odrážejí tak hodnoty a trendy „mainstreamu“ (reprezentují

---

⁷¹ <http://de.wikipedia.org/wiki/Piefke>

⁷² *Duden Taschenbücher. Wie sagt man in Österreich?* Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, 1998, s. 242.

⁷³ Stereotypy a mýty odráží rovněž vtipy, v těch rakouských bývají Němci označeni právě výrazem „Piefke“, tématem je často jejich vychloubačství. Viz jeden z nejznámějších rakouských vtípů: „Ein Österreicher, eine wunderhübsche junge Frau, ein Piefke und eine Nonne fahren im Zug und sitzen alle zusammen in einem Abteil. Als der Zug durch einen Tunnel fährt, wird es plötzlich stockdunkel, weil die Beleuchtung nicht funktioniert. Da hört man auf einmal ein das klatschende Geräusch einer Ohrfeige und als es nach dem Tunnel wieder hell wird, reibt sich der Piefke mit schmerzverzerrtem Gesicht die Backe. Die Nonne denkt sich: „Unerhört! Der Piefke hat wahrscheinlich versucht, die hübsche Frau zu befummeln, die wollte nicht und hat ihm eine geschmiert.“ „Gut so!“ denkt die gutaussehende Frau. „Der Piefke hat natürlich versucht, mich im Dunkeln begrapschen, hat aber Pech gehabt, weil er aus Versehen die Nonne berührt hat, die wollte das natürlich nicht und hat ihm eine geschmiert...“ „So ne Sauerei“, denkt sich der Piefke. „Der Österreicher hat wahrscheinlich als es dunkel wurde, probiert, das hübsche Mädchen zu begrapschen, hat aber die Nonne erwischt, was diese nicht wollte, und die hat ihm dann eine schmieren wollen. Das hat der Sauhund gemerkt und sich geduckt, und jetzt hab ich die Ohrfeige abgekriegt!“ Nur der Österreicher lehnt entspannt zurück und denkt sich: „Im nächsten Tunnel hau ich dem Piefke wieder auf's Maul!“ Obdobně v Německu existují vtipy na Rakušany.

⁷⁴ *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, o. c., s. 145.

mocenské vztahy, napětí a konflikty). Stereotypy můžeme rozlišit na národní, etnické, třídní či genderové.⁷⁵

Posilování národních stereotypů a mýtů prostřednictvím médií můžeme konstatovat také v „kauze Heldenplatz“. Je tu patrná jasná polarizace mezi „my“ (tj. „běžní“, „normální“ Rakušané) a „on“ („cizák“, „Piefke“, „Němec“). V textech se často zdůrazňuje triáda Österreich (Rakousko) – österreichisch (rakouský, např. národ – Volk) – Österreicher (Rakušan). Skandál tak získává šovinistický a nacionalisticky vyhraněný ráz, který utvrzovala zejména bulvární periodika.

---

⁷⁵ Tamtéž.

Staberl a Neue Kronen Zeitung: Svoboda umění?

Staberl

Jak již bylo řečeno výše, kauze se hojně věnuje i Staberl ve svých pravidelných sloupcích, vycházejících v Neue Kronen Zeitung od r. 1964 (do r. 2001 vycházely téměř nepřetržitě, po pauze znovu vycházejí od r. 2011). Staberl je pseudonymem rakouského novináře Richarda Nimmerrichtera (roč. 1920). Jméno Staberl je odvozeno od komické postavy deštníkáře z vídeňského lidového divadla 19. století.⁷⁶ Richard Nimmerrichter byl za druhé světové války vojákem německého Wehrmachtu a zajatcem v SSSR. Po návratu do Vídně začal svoji žurnalistickou kariéru, od počátku 60. let píše pro Neue Kronen Zeitung. Publikoval také dva výběry ze svých sloupků *Unbotmäßige Gedanken: Texte aus der Kronen Zeitung (Buřičské myšlenky: Texty z Kronen Zeitung, 1997)* a *Oh, du mein Österreich. Staberl-Geschichten von Richard Nimmerrichter (O, ty moje Rakousko. Staberlovy příběhy od Richarda Nimmerrichtera, 2001)*. Pro urážky na cti čelil několikrát žalobám.

Pro zajímavost uvedme, že aluzi na populárního novináře Staberla a jeho styl psaní obsahuje pozdější politická hra Elfride Jelinek *Berla, hůl a tyčka (Stecken, Stab und Stangl, 1996)*. Jde o reakci na aktuální událost – pumový atentát na čtyři Romy v Oberwartu (4. 2. 1995) – kterou Jelinek považovala za důkaz pravicového extremismu a narůstajících xenofobních nálad v tehdejší Rakousku.⁷⁷ V té době totiž plnily noviny, zejména bulvární, další zprávy o podobných událostech, tj. často rasisticky motivovaných útocích na menšiny. Už samotný název hry skrývá odkaz na zmíněného sloupkaře: „Stab“ znamená „hůl“, „Staberl“ je deminutivní tvar („hůlčička“) i pseudonym novináře.⁷⁸ Jelinek ve hře doslovně přejímá populisticky laděné a manipulativní výroky Staberla i celé pasáže z jeho sloupků. Jeho texty, jejichž prostřednictvím se Nimmerrichter vyjadřuje každodenně k aktuálnímu dění, jsou plné nacionalistických sloganů (sloupkař také často vyjadřoval sympatie ke spolkové zemi Korutany a především k jejímu čelnímu představiteli J. Haiderovi), antisemitských výroků, bagatelizují problematiku holocaustu (opakovaně se snažil doložit, že Židé v koncentračních táborech zahynuli přirozenou smrtí), s despektem a ironií (až sarkasmem) se vyjadřují o kritických spisovatelích, jako je právě Jelinek či Bernhard, novinář zde používá pseudolidový tón (i jeho jméno je jistě ne náhodou odkazem k silné tradici rakouské lidové

⁷⁶ Postavu deštníkáře hrál rakouský komik 19. století Adolf Bäuerle (1784 – 1859), autor mnoha frašek a veseloher.

⁷⁷ SCHNELLE, B. *Elfride Jelinek a její divadlo proti divadlu*. Brno: Větrné mlýny, 2006, s. 193.

⁷⁸ Tamtéž, s. 195.

kultury). Obdobně pracuje Jelinek i s výroky J. Haidera, který pro ni symbolizuje rakouský nacionalismus, proticizinecké nálady, pravicový populismus.

Freiheit der Kunst – práce s frází

V aféře se periodicky objevuje diskuse okolo „svobody umění“ – „Freiheit der Kunst“ – a v kontextu s tím s cenzurou. Poprvé se toto sousloví objevuje ve sloupku *Der Kanzler und die Kunst (Kancelář a umění)* Petera Gnama v *Neue Kronen Zeitung* již 9. října 1988. Publicista zde kritizuje tehdejšího kancléře Franze Vranitzkého za liknavý postoj k uvedení *Náměstí Hrdinů*. Politik totiž pro Krone prohlásil: „Někteří lidé mě nemohou urazit.“⁷⁹ Gnam zde označuje „duo Peymann/Bernhard“ za „sogenannte Künstler“ („takzvané umělce“), kteří pošpinili Rakousko a jeho obyvatele. Novinář tu použil velmi negativně zabarvené sloveso „besudeln“, což znamená „znečistit“, „zašpinit“, ale přeneseně také „pošpinit“, „pokálet“ či „zhanobit“. Podstatné jméno „Besudelung“ (tj. „pošpinění“, „zhanobení“) se objeví ještě několikrát v textech otištěných v *Neue Kronen Zeitung* (také jako sousloví „Österreich-Besudelung“, „zhanobení Rakouska“). I přes toto „pošpinění“, kdy, jak Gnam ironicky píše, jsou všichni Rakušané označeni za debily a nenapravitelné nacisty, trvá Vranitzky na principu „svobody umění“.⁸⁰ Krone totiž tentýž den přinesly první reakce vrcholných politiků, a to v článku Dietera Kindermanna *Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung!* Kromě Vranitzkého prosazujícího svobodu umění se k problému kriticky vyjádřil vicekancléř Alois Mock, zástupce FPÖ Krünes a šéf vídeňské SPÖ Mayr, kteří se na rozdíl od Vranitzkého postavili proti uvedení *Náměstí Hrdinů* v Burgtheateru. Mock „nepopírá“ svobodu umění, váže ji ale na peníze daňových poplatníků: „Každý si může psát, co chce. Ale považuji za nepřijatelné subvencovat toto představení z daní. Rakušané vědí zcela přesně, že mají chyby – jako jiní. Nemusíme si ale proto nechat nadávat od někoho, kdo z daní získává svůj osobní prospěch.“⁸¹ Ve stejném duchu se nese článek v Krone z 10. října *Das darf man sich nicht*

---

⁷⁹ „Manche Leute können mich nicht beleidigen.“ (*Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung!*, o. c.)

⁸⁰ P. Gnam (*Der Kanzler und die Kunst*, *Neue Kronen Zeitung* 9. Oktober 1988) píše: „Das Duo Peymann/Bernhard verunglimpft nicht nur alle Österreicher als Debile und unverbesserliche Nazis, sondern bezeichnet speziell Vranitzky und dessen Regierung auf die niederträchtigste Art und Weise als 'verkommene Leute', die nur Unrat produzieren und den Staat zugrunde richten. Und was tut der Kanzler? Er beharrt auf dem Prinzip der Freiheit der Kunst...“ („Duo Peymann/Bernhard neočernuje jenom všechny Rakušany jako debily, nýbrž označuje speciálně Vranitzkého, a tím i vládu nejpodlejšíím způsobem jako 'ztracené lidi', kteří produkují pouze nepořádek a přivádějí stát na mizinu. A co dělá kancléř? Trvá na principu svobody umění... , přel. P. M.)

⁸¹ „Jeder soll schreiben, was er will. Aber ich finde es als unakzeptabel, diese Aufführung mit Steuergeld zu subventionieren. Die Österreicher wissen ganz genau, dass sie Fehler begangen haben – wie andere auch. Wir müssen uns deshalb aber nicht von jemanden beschimpfen lassen, der aus dem Steuergeld seinen persönlichen Gewinn erzielt.“ (*Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung!*, o. c.)

gefallen lassen!, kde D. Kindermann přináší další negativní reakce významných osobností, mj. exkancléře Bruno Kreiského, který kritizuje Vranitzkého laxní postoj (Kreiského reakce dala rovněž název článku: „To si člověk nesmí nechat líbit!“), Simona Wiesenthala, starosty Vídně Helmuta Zilka (ten je proti jakékoliv cenzuře, uvedení či neuvedení nějaké hry má být závislé na osobním vkusu a taktu inscenátorů, pokud by však byl na místě C. Peymanna, *Náměstí* by neuvedl), ministra průmyslu Grafa (odmítl uvedení) aj. Intendant spolkového divadla Rudolf Scholten považuje celou situaci za test svobody umění: „Ze skutečnosti, že Burg je subvencován penězi z daní, se nesmí vyvozovat nárok státu na cenzuru.“⁸² Stejný názor sdílela rovněž Hilde Hawlicek, i ona akcentuje svobodu umění a odmítá odvolat Peymanna z funkce ředitele.⁸³ K tomuto kroku, resp. k řešení krize uvnitř Burgtheateru, ji vyzval mj. šéf ÖVP Kukacka, jenž vinil Peymanna z politické provokace, organizačního chaosu a ze sporů se souborem (zástupci souboru odmítli *Náměstí* hrát a 14. října 1988 v den stého výročí vzniku budovy divadla změnili program – uváděla se *Bouře* Williama Shakespeara).⁸⁴

Floskuli „svoboda umění“ tematizují rovněž celostátní Salzburger Nachrichten. Tento seriózní list přinesl 12. října v článku nazvaném *Weiter Streit um Bernhard und Peymann* (*Další hádka o Bernharda a Peymanna*), který shrnoval dosavadní vývoj kauzy a připomínal dřívější vyjádření státních činitelů, prohlášení Jörga Haidera. Politik kritizoval postoj Hilde Hawlicek jako příliš „dobrácý“.⁸⁵ Pisatel článku (nepodepsaný) se v závěru příspěvku jednoznačně vyslovuje pro svobodu umění: „Svoboda umění by neměla být chápána pouze jako svoboda pro ředitele a divadlo, nýbrž také pro umělce.“⁸⁶

12. října také Krone cituje výroky Jörga Haidera, podle něhož Peymann zneužívá svobodu umění za peníze daňových poplatníků. Haider jako reakci na kauzu použil aluzi na

---

⁸² „Aus der Tatsache, dass die Burg mit Steuergeld subventioniert wird, darf nicht ein Anspruch des Staates auf Zensur abgeleitet werden.“ (KINDERMANN, D. *Das darf man sich nicht gefallen lassen!* Neue Kronen Zeitung 10. Oktober 1988.)

⁸³ ROSCHITZ, K. *Wird 1989 Jürgen Flimm neuer Burg-Chef?* Neue Kronen Zeitung 11. Oktober 1988. Za tento postoj čelila Hawlicek i osobním útokům z řad občanů. Anonym podepsaný jako „Ein bisher unbescholtener Steuerzahler“ („Dosud bezúhonný daňový poplatník“) ve svém dopise označil ministryni vulgárním výrazem „Sau“ („svině“).

⁸⁴ KINDERMANN, D. „*Burg in schwerer Krise: Direktion führt ihre Aufgaben fahrlässig!*“ Neue Kronen Zeitung 13. Oktober 1988.

⁸⁵ *Weiter Streit um Bernhard und Peymann*. Salzburger Nachrichten 12. Oktober 1988.

⁸⁶ „Die Freiheit der Kunst sollte nicht nur als Freiheit für Direktoren und das Theater verstanden werden, sondern auch für Künstler.“ (Tamtéž.)

výrok rakouského spisovatele Karla Krause „Hinaus aus Wien mit dem Schuft“, tedy „Pryč z Vídně s tím bídákem.“⁸⁷ Podstatné jméno „Schuft“ znamená „lotr“, „mizera“, „ničema“, „padouch“. Postupně se stane součástí mediálního diskurzu a vstoupí i do veřejné agendy.⁸⁸ Tento výrok šéfa FPÖ adresovaný Peymannovi přinesl ve stejný den také Neue AZ („Heldenplatz“ und Peymann erhitzten die Politiker!, „Náměstí Hrdinů“ a Peymann rozpalují politiky) či Stuttgarter Zeitung (Hinaus aus Wien?!/Pryč z Vídně?). Oba texty se věnují stejně jako Salzburger Nachrichten a Krone vyjádření politiků a glosují především slogan „svobody umění“. Neue AZ také odkazuje na spolkového prezidenta Waldheima, jenž odsoudil Bernhardovo dílo jako nevhodné pro Burgtheater.

K „svobodě umění“ se opakovaně vyjádřil rovněž Staberl ve svých sloupcích *Aber nicht auf unsere Kosten!* (*Ale ne na naše náklady!*), „*Freiheit der Kunst!*“ („*Svoboda umění!*“) a „*Provokation tolerieren!*“ („*Tolerovat provokaci!*“). Novinář nesouhlasí s cenzurou a státními zásahy v oblasti kultury, je pro svobodu umění, ale za vlastní peníze těchto „hrubých“ tvůrců (rozuměj Peymanna a Bernharda): „Měli by si svůj neřád financovat sami a poté čekat, kolik platicích návštěvníků přijde.“⁸⁹ Podle Staberla však nelze hovořit o svobodě umění v situaci, kdy si Rakušané musí nechat za své peníze nadávat: „Ta dáma (*Ursula Pasterk, radní pro kulturu Vídně, pozn. P. M.*) nám chce nabulíkovat, že je to 'svoboda umění', když jsme, a k tomu ještě za svoje vlastní peníze, poučování, že naše země je přece 'kloaka' a 'nejnebezpečnější ze všech států'. O svobodu umění už tady ale dávno nejde...“⁹⁰ Stejnou floskuli použil i další publicista Neue Kronen Zeitung Hans Dichand píšící pod přezdívkou Cato (11. října). Ve sloupku *Vor Sonnenuntergang* (*Před západem slunce*) odmítá spojování svobody umění s Bernhardovým očerňováním Rakouska.

---

⁸⁷ Původní Krausův citát zněl „Hinaus mit diesem Schuft aus Wien“ a byl zaměřený na tehdejšího vydavatele a novináře Imre Bekesyho, který udělal milionové podvody. Peymann se proti dle svých slov zneužití Krause ohradil v dopise z 27. 10. 1988 adresovaném přímo Haiderovi.

⁸⁸ Toto expresivní označení se o několik dní později (15. října) objevilo také v ručně psaném anonymním vzkazu C. Peymannovi: „Sie Schuft und Debile! Schwein, verschwinden Sie aus Österreich! Mit dem Schwein, dem auch Debilen Bernhard! Pfui!“ („Vy ničemo a debile! Prase, zmizte z Rakouska! Taky s tím prasetem, tím debilem Bernhardem! Fuj!“; přel. P. M.). Peymanna také vyzývala do divadla anonymně poslaná pohlednice, aby se ředitel vrátil zpět do Bochumi („Zurück nach Bochum!“).

⁸⁹ „Sie mögen sich ihren Unrat selber finanzieren und dann abwarten, wieviele zahlende Besucher kommen!“ (STABERL. *Aber nicht auf unsere Kosten!* Neue Kronen Zeitung 13. Oktober 1988.)

⁹⁰ „Die Dame will uns vormachen, es sei 'Freiheit der Kunst', wenn wir, um unser eigenes Geld noch dazu, belehrt werden, dass unser Land doch eine 'Kloake' und der 'gemeingefährlichste aller Staaten' sei. Um die Freiheit der Kunst geht es aber hier längst nicht mehr...“ (STABERL. „*Freiheit der Kunst!*“. Neue Kronen Zeitung 14. Oktober 1988.)

Noviny také uveřejnily (16. října) karikaturu nazvanou *Peymann und die Freiheit der Kunst* (*Peymann a svoboda umění*). Kresba zachycuje šéfa Burgtheateru, jak překresluje na zdi nápis „Der Theatermacher“ (divadelník, jde patrně také o narážku na stejnojmennou hru T. Bernharda z r. 1984) na „Der Skandalmacher“ (skandalista, viz. Příloha).

Téma svobody umění a především to, jak s ním nakládají bulvární média (konkrétně právě Krone), reflektuje a shrnuje v Profilu 17. října S. Löffler (*Farce. Tobsuchtsanfall. Weltblamage*). Dle kritičky se jedná o kvazisvobodu (viz výše citované postoje politiků a sloupkařů Staberla a Cata „Chci svobodu umění, ale...“). „Cenzoři“ se v tomto kontextu dovolávají patriotismu, slušnosti, dobrých mravů a vkusu, které však ve skutečnosti svobodu umění omezují.

Dodejme, že paralelně k diskusi kolem „svobody umění“ se také v médiích rozvinula debata o tom, zda má umění provokovat a mít subverzivní charakter. Pro provokativní či rozvratný charakter umění se vyslovili S. Löffler, H. Beil nebo H. Hawlicek.

Názory čtenářů

V rubrice *Das freie Wort* (*Svobodné slovo*) začaly noviny Krone od 16. října (dále pak 18., 20., 24. října) otiskovat názory čtenářů.⁹¹ Prostor jim dal též Staberl ve svém sloupku z 18. října. Nejčastějším tématem, jež vstoupilo do veřejné agendy, byla právě „svoboda umění“. Ve shodě s médii se tak jeden z anonymních čtenářů ptá: „Musíme si tedy v naší zemi za své daně jednoduše nechat vše líbit? (...) Svoboda je něco velmi cenného, měla by být střežena, ale musí se dbát také na hrdost země a jejích občanů, musí být ochráněna před skupinou osob, které nás snižují a tím, tak se to jeví, nám dokonce činí určité sankce.“⁹² Podle čtenáře Heinricha Vogela musí mít svoboda umění své hranice závislé na slušnosti a vkusu.⁹³ Obdobně Ignaz Paul se ptá, zda jde ještě o svobodu umění, když spisovatel hanobí celý svůj národ a všechny občany smí prohlašovat za debily a slabomyslné.⁹⁴ Také Elisabeth Urbanek

---

⁹¹ Rubriky pro vyjádření názorů nespokojených občanů zřídila i jiná periodika, mj. Die Presse nebo Kurier.

⁹² „Müssen wir uns denn im eigenen Land für unsere Steuergelder einfach alles gefallen lassen? (...) Freiheit ist etwas sehr Kostbares, sie soll bewahrt werden, aber auch der Stolz eines Landes und seiner Bürger muss geschützt werden, geschützt vor einer Gruppe von Personen, die uns nur herabsetzen und dies, so scheint es, sogar mit gewissen Sanktionen tun.“ (*Das freie Wort*. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.)

⁹³ In: Tamtáž.

⁹⁴ STABERL. *Heldenplatz* (*Leserbriefe*). Neue Kronen Zeitung 18. Oktober 1988.

považuje tento případ za zneužití svobody umění.⁹⁵ Jiní označují autora za „Schmudelliterat“⁹⁶ (od adj. „schmuddelig“ – hovorově „ušpiněný“, „ušmudlaný“ a „die schmuddelige Person“ – „špindíra“, „šmudla“) a dílo hovorovým „Schmarn“⁹⁷ („brak“, „šmejd“, „škvár“, „svinstvo“). *Náměstí Hrdinů* je dle občanů tedy něco, co nezapadá do konceptu tzv. vysoké kultury tak, jak ji traktoval tzv. Zákon proti špíně a braku (Schmutz-und-Schund Gesetz).

Čtenáři přejímají výrazy či slovní spojení z médií – často drama označují jako „provokaci“, „pamflet“, „skandál“, „hanobení Rakouska“ („Österreich-Besudelung“), „nadávání Rakousku“ („Österreich-Beschimpfung“), citují kontroverzní repliky (nejčastěji o šesti a půl milionu debilů). Stejně jako publicisté z Krone odsuzují ministryni H. Hawlicek a kancléře Vranitzkého za to, že do kauzy odmítli zasáhnout. Naopak, někteří chválí za odmítavý postoj k Bernhardovi B. Kreiského.

Většina čtenářských ohlasů je negativních, existují však i výjimky. Dagmar Dickhautová kritizuje média za záměrnou skandalizaci nové premiéry, upozorňuje na fakt, že média vychází pouze z fragmentů hry, nesouhlasí s označením T. Bernharda jako „Nestbeschmutzera“. V této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že repliky pronášejí smyšlené divadelní postavy.⁹⁸

---

⁹⁵ In: Tamtéž.

⁹⁶ *Das freie Wort*. Neue Kronen Zeitung 20. Oktober 1988.

⁹⁷ *Das freie Wort*. Neue Kronen Zeitung 24. Oktober 1988.

⁹⁸ *Das freie Wort*. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.

Zpravodajské hodnoty

Pojem „zpravodajská hodnota“ („news value“) poprvé použil v roce 1922 Walter Lippmann v knize *Public Opinion*; k těmto hodnotám řadí „to, co má jasný obsah, který lze vykládat jednoznačně, superlativy, konflikty, překvapení, to, s čím se čtenář může identifikovat, tedy blízkost prostorovou nebo psychologickou, osobní zaujatost, to, co má pro čtenáře důsledky.“⁹⁹ Ke zpravodajským hodnotám tak patří dle Lippmanna jednoznačnost události, překvapivost, prostorová blízkost, osobní zaujetí, konflikt.¹⁰⁰ K metodologickému propracování hodnot dospěli norští analytici Johan Galtung a Marie Ruge, kteří v roce 1973 publikovali stať o struktuře norského zahraničního zpravodajství. K faktorům, jež rozhodují o zařazení zprávy do média (v severozápadní části světa), přiřazují těchto dvanáct zpravodajských hodnot:¹⁰¹ **frekvence** (četnost či časové rozpětí zprávy), **rozměr události** (threshold), **jasnost/jednoznačnost** události (významová nemnohoznačnost, unambiguity, kdy zpráva nesmí být příliš jednoduchá, ale rozpětí možných významů musí být omezeno), **významnost** (meaningfulness, tj. kulturní blízkost předmětu zprávy, kulturní pochopitelnost), **shoda** (consonance, předpověditelnost události), nebo naopak **nepředvídatelnost** (unexpectedness), **kontinuita** (tzv. running story), **kompozice, vztah k elitním národům** (státům, jako jsou Francie, Německo či USA) nebo **vztah k elitním osobám** (např. celebritám), **personalizace** (události jsou chápány jako akce jednotlivce, což umožňuje jednodušší identifikaci), **negativita**. D. McQuail připojuje ještě zpravodajskou hodnotu **drama a akce**.¹⁰²

V mediální kauze kolem uvedení *Náměstí Hrdinů* lze hovořit o kombinaci několika zpravodajských hodnot. Patrné je zde vnímání (mediální) události větší částí tehdejší společnosti (veřejnosti) jako jednoznačné (nemnohoznačné). Novináři totiž od počátku dávali zprávám o připravované inscenaci jednoznačné negativní konotace. Dále významnost daná kulturní pochopitelností a spřízněností (hra pojednává o rakouském národu, řeší otázku národní i politické identity, píše se o Rakušanech pro Rakušany), nepředvídatelnost (novost, vzácný a neočekávaný únik šokujících negativních informací z divadelního zákulisí). Následně se objevuje průběžnost/kontinuita: kauza trvala nepřetržitě více než měsíc, a to

---

⁹⁹ *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, o. c., s. 77.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Citováno dle HARTLEY, J. *Understanding News*. London: Routledge, 1994, s. 76 – 85.

¹⁰² Více in: *Úvod do teorie masové komunikace*, o. c., s. 302 – 305.

v několika periodicích, jde o tzv. running story – články vycházely jakoby na pokračování (viz. sledování kauzy, mapování jejího vývoje, opakování již jednou napsaného a jeho rozšíření o další, často pikantní podrobnosti).

Důležitou zpravodajskou hodnotou je rovněž vztah k významné osobnosti, jíž Bernhard i Peymann bezesporu byli. Tuto hodnotu využívají nejen seriózní média, ale především bulvární, neboť lidé mají tendenci považovat chování známých osob za důležitější než chování běžných jedinců.¹⁰³ Objevuje se i personalizace – aféra byla od počátku chápána jako záměrná provokace „dua Bernhard/Peymann“.

Kauza operuje též se zpravodajskou hodnotou negativity. Negativita – shrnutá pod lapidární sousloví „špatná zpráva je dobrá zpráva“¹⁰⁴ – v sobě spojuje několik hodnot dohromady: je neočekávaná, jednoznačná, přihodí se rychle, je shodná se všeobecnými očekáváními. Nechybí konflikt, drama a akce.

---

¹⁰³ „Firstly because it is assumed their actions are more consequential than the daily activities of ordinary people – they 'affect our lives'. Secondly, the social activities of élite people can serve as representative actions – their weddings, opinions, nights out and domestic habits are taken to be of interest to us all, since we too engage in these things.“ (*Understanding News*, o. c., s. 78.)

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 79.

Analyza tisku po premiéře: konec skandálu

Neue Kronen Zeitung

Počet článků, jež byly zveřejněny po premiéře inscenace *Náměstí Hrdinů*, je nepoměrně nižší než množství příspěvků vydaných před prvním uvedením hry. První články pocházejí hned z 5. listopadu 1988 (den po premiéře). Ze zkoumaných periodik se premiéře v tento den (sobota) věnovaly pouze Neue Kronen Zeitung, vycházející denně. Salzburger Nachrichten reflektovaly premiéru až v pondělním vydání 7. listopadu 1988, Profil pak v analýze 14. listopadu 1988.

Krone se 5. 11. věnovaly aféře hned v několika příspěvcích. Peter Baldinger v článku „*Heldenplatz*“-Premiere verlief ohne Skandale! (Premiéra *Náměstí Hrdinů* proběhla bez skandálů!) informuje o protestech, jež byly mnohem méně silné, než se avizovalo,¹⁰⁵ a policejních opatřeních, kdy premiéru sledovali i policisté v utajení. V textu novinář používá opět narážky na skandálnost kauzy – hra je označena jako „skandalumwitterter Heldenplatz“ („skandální *Náměstí Hrdinů*“), premiéra je pak „viel umstrittene Premiere“ („velmi sporná premiéra“). Karlheinz Roschitz v článku *Jubel, Buhs, Pfeifkonzert* (*Jásot, volání fuj, pískací koncert*) stejně jako P. Baldinger reflektuje protesty a popisuje premiéru jako „ungeheures Spektakel“ („příšerný spektakl“) – lidé při uvedení tohoto „skandálního kusu“ („Skandalstück“) nadšeně jásali, aplaudovali, smáli se (zejména replikám představitele profesora Roberta Schustera Wolfganga Gassera). Části textu otištěné v Krone a jiných periodicích, které před premiérou budily největší kontroverze, sklidily pískot (lidé volali třeba „Schweinerei“/„svinčik“). Autor také tvrdí, že dramatik nepřišel: „Spílač Rakousku Thomas Bernhard se neukázal.“¹⁰⁶ Cato ve sloupku *Wahrheit und Weisheit* (*Pravda a moudrost*) hovoří opět o „svobodě umění“ – dle něj není vhodné Bernhardovy urážky na cti celého národa zahrnovat pod „svobodu umění“, mají být chápány dokonce jako porušení zákona.

Noviny 5. 11. rovněž otiskly oficiální prohlášení, v němž se vydavatelství Krone-Verlag (vlastník mj. novin Neue Kronen Zeitung) omluvilo za předchozí zveřejnění částí Bernhardova textu bez souhlasu nakladatelství Suhrkamp, jež vlastnilo autorská práva. Zveřejnily též výňatek z kritiky Petera Sichrovského z novin Der Standard – recenzent označil hru expresivními adjektivy „erschreckend schlecht“ („hrozivě špatný“), „banal“ („banální“) či „dumm“ („hloupý“). O den později z tohoto přetištěného článku cituje v Krone Peter Gnam

¹⁰⁵ Několik aktivistů navezlo před budovu divadla fůru hnoje, v ruce drželi transparenty s nápisy „Österreich ist kein Naziland“ („Rakousko není žádnou nacistickou zemí“), „Peymann raus!“ („Pryč s Peymannem!“), „Fort mit Hawlicek!“ („Pryč s Hawlicek!“).

¹⁰⁶ „Österreich-Beschimpfer Thomas Bernhard zeigte sich nicht.“ In: ROSCHITZ, K. *Jubel, Buhs, Pfeifkonzert*. Neue Kronen Zeitung 5. November 1988.

ve svém sloupku *Nach der Premiere (Po premiéře)*. Ještě více než v souboru článků před premiérou je zde tedy patrná schopnost médií odkazovat k sobě navzájem (self-referentiality). J. B. Thompson hovoří v tomto kontextu o „rozšířeném zprostředkování“¹⁰⁷ – Thompson tímto termínem označuje proces, kdy mediální organizace reflektují mediální sdělení vyprodukovaná jinými organizacemi a začleňují je do nových mediálních sdělení. Příkladem tohoto jevu je rovněž vydání Krone z 8. listopadu 1988. Karlheinz Roschitz v příspěvku „*Biertisch-Misanthrop Bernhard!*“ („*Hospodský misantrop Bernhard!*“) přinesl výběr (zejména negativních) citátů ze zahraničního tisku, jenž také reflektoval premiéru v Burgtheateru (Süddeutsche Zeitung, Münchner Abendzeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung a Der Spiegel). Např. kritik Hellmuth Karasek z německého zpravodajského magazínu Der Spiegel označil drama za „mrtvolu“ („Stück-Leiche“), „úmorný“, „rozvleklý“ kus, Bernhard je dle něj „hospodským misantropem“ (text je únavný jako sezení v hospodě), Peymann pak podle něho záměrně vyhledává skandály. „Zdá se, že se ve skandálu koupe jako v omlazující kůře,“¹⁰⁸ píše Karasek o režisérovi ironicky. Obdobně kritička Münchner Abendzeitung Ingrid Seidenfaden zhodnotila tajeň textu před premiérou jako cílený krok ze strany Peymanna a vydavatele, aby vyvolali kontroverze (skandál) a vzbudili tak zájem jak o inscenaci, tak o pozdější knižní vydání hry.¹⁰⁹ Roschitz cituje však i úryvky z Frankfurter Allgemeine Zeitung, které vyznívají jednoznačně pozitivně: „Bester Bernhard“ („nejlepší Bernhard“), „großartiges Theater“ („velkolepé divadlo“), „wunderbares Deutsch“ („úžasná němčina“).

6. listopadu 1988 uveřejnily Krone kritiku *Im Zaubergarten der Vorurteile (V kouzelné zahradě předsudků)* známého kulturního publicisty Heinze Sichrovského, který od r. 1987 působil jako divadelní kritik právě v těchto novinách.¹¹⁰ Vyznění jeho divadelní recenze bylo zcela odlišné od předchozích článků publikovaných v tomto bulvárním deníku – bylo totiž pochvalné,¹¹¹ a to i na rozdíl od většiny divadelních kritik, jež po premiéře vyšly v jiných periodících. Akcent na pozitivní stránky představení – výkon hlavního představitele W.

¹⁰⁷ *Média a modernita: sociální teorie médií*, o. c., s. 91.

¹⁰⁸ „Er schien in dem Skandal zu baden wie in einer Verjüngungskur.“ In: ROSCHITZ, K. „*Biertisch-Misanthrop Bernhard!*“ Neue Kronen Zeitung 8. November 1988.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Heinz Sichrovsky (nar. 1954) vystudoval literární vědu a muzikologii na Wiener Universität. Nejprve působil jako kritik v Arbeiter Zeitung (Dělnické noviny), v roce 1985 přešel do měsíčníku Basta, v němž uveřejnil poslední rozhovor s kabaretiérem Helmutem Qualtingerem či Thomasem Bernhardem. Od roku 1992 vedl kulturní rubriku v magazínu News. Vydal i mnoho literárněvědních a uměleckých publikací, rozhovorů s umělci aj. Od roku 2010 moderuje pořad na ORF III (kulturní kanál rakouské televize).

¹¹¹ Sichrovsky se později kladně vyjádřil i k premiéře hry *Raststätte (Odpočívadlo)* Elfride Jelinek, jež byla rovněž v tomto periodiku skandalizována ještě před prvním uvedením v roce 1994 (režie: C. Peymann, Wiener Akademietheater, pobočná scéna Burgtheateru).

Gassera považoval kritik dokonca za vrchol hercovy dosavadní kariéry – je trochu paradoxní vzhledem k předchozí štvavé kampani, již zvláště noviny Krone proti Bernhardově a Peymannově připravované inscenaci rozpoutaly a intenzivně vedly po mnoho týdnů. H. Sichrovsky považuje hru ne za příspěvek k politické situaci tehdejšího Rakouska, nýbrž za příklad absurdního divadla, nadto velmi komického. Dle kritika autor „nastražil“ na diváky past, do níž se nechali chytit, neboť se při představení pouštěli do disputací s divadelními postavami stejně, jako tomu bývá v tradičním loutkovém divadle – Sichrovsky proto označil *Náměstí Hrdinů* jako „Kasperltheater“ („pimprlové divadlo“). Recenzent hodnotí toto drama jako „dobrou“ („gut“), ne však nejlepší Bernhardovu hru, inscenace je dle něj „velmi dobrá“ („sehr gut“), ale ne nejlepší Peymannova práce. Ze stylistického hlediska vybočuje kritika H. Sichrovského z dosavadních článků k tématu, které Krone od 7. října 1988 až do premiéry otiskovaly – nenajdeme zde nic z útočnosti předchozích příspěvků, článek je psán civilním jazykem bez přepjatých metafor a bombastických titulků.

Neue Kronen Zeitung 8. listopadu 1988 a později ještě 21. listopadu 1988 přinesly opět ohlasy čtenářů, které zahrnul do svého sloupku Staberl. Opakuje se tu rétorika i témata z názorů před premiérou: mnozí občané vybízejí ministryni školství Hilde Hawlicek k odstoupení z funkce, kritizují prosazování konceptu „svobody umění“ na úkor daňových poplatníků. Sabine Zechmann přirovnává – shodně s publicistkou Sigrid Löffler (viz s. 23) – „kauzu Heldenplatz“ k „případu“ kontroverzního pomníku A. Hrdlicky, obé přitom odsuzuje.¹¹² Znovu se tu objevuje nejcitovanější replika o „šesti a půl milionech debilů“, polemika s nacistickou minulostí země, pojmy jako „hanobení Rakouska“ aj. Jeden ze čtenářů označuje Peymannovo a Bernhardovo dílo jako „Gehirnexkremente“¹¹³, tedy „mozkové výkaly“. Vyskytuje se rovněž vulgární dikce – Pauline Schenk považuje Bernharda doslova za „den geistigen Arsch von Österreich“¹¹⁴ („duchovní prdel Rakouska“). Výjimečná je v kontextu čtenářských ohlasů kritika samotného novináře Staberla, již do redakce zaslala čtenářka Gerlinde Faber a kterou publicista zařadil do svého sloupku: „Jedno je jasné, že Peymann, Hrdlicka, Bernhard a tak dále, které jste pošpinil, vejdou do dějin. Vy, pane Nimmerrichtere, skončíte mírně řečeno jako škrabal národa na smetišti.“¹¹⁵ Tímto v podstatě skandál utichá.

---

¹¹² STABERL. *Heldenplatz (Leserbriefe)*. Neue Kronen Zeitung 8. November 1988.

¹¹³ *Burgtheater*. Neue Kronen Zeitung 21. November 1988.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ „Eines steht fest, dass Peymann, Hrdlicka, Bernhard usw., die Sie in den Schmutz gezogen haben, in die Geschichte eingehen werden. Sie, Hr. Nimmerrichter, werden gelinde gesagt als Schmierfink der Nation auf dem Misthaufen landen.“ In: STABERL. *Heldenplatz (Leserbriefe)*. Neue Kronen Zeitung 8. November 1988.

Seriózní tisk

Salzburger Nachrichten 7. listopadu 1988 otiskly jak obsáhlou kritiku esejisty Alfreda Pfosera¹¹⁶, tak karikaturu H. Hüttera. Ta zachycuje spisovatele sedícího na piedestalu s naddimenzovaným perem v ruce, z něhož visí malé svastiky. Pod podstavcem se sklání rakouský občan (s kloboukem s typickou štětkou), který líbá Bernhardovi chodidlo (viz. Příloha). A. Pfoser ve své divadelní recenzi *Der liebe Onkel schleudert Pamphlete (Milý strýček smýká pamflety)* popisuje obsah hry, charakterizuje její postavy. Pozitivně hodnotí především herecké výkony, zejména W. Gassera v roli profesora Roberta, který je dle kritika doslova „překvapení večera“ („die Überraschung des Abends“). Herec totiž posunul vyznění tohoto typického bernhardovského misantropa, neurotika, šílence i génia v jednom do polohy milého, hodného, melancholického strýčka. Z formálního hlediska se tedy jedná o tradiční divadelní kritiku (seznámení s textem, zhodnocení výpravy, hereckých výkonů, režie), která však okrajově odkrývá i pozadí premiéry (protesty) a divácké reakce. Pfoser tak zmiňuje mj. čtyřicetiminutový aplaus smíchaný s křikem a pískotem Bernhardových a Peymannových odpůrců. A jak zdůrazňuje, médii akcentované a skandalizované repliky zde mnohdy vyznívaly komicky (i ta o „šesti a půl milionech debilů“). Pfoser připomíná rovněž roli sdělovacích prostředků při skandalizaci tohoto Bernhardova díla – díky médiím se z premiéry stal nejsledovanější večer v rakouské divadelní historii.

Ještě 14. listopadu se v Profilu tématu podrobně věnuje Sigrid Löffler v literárně-vědní analýze *Ein Werk und seine Wirkung (Dílo a jeho působení)*. Kritička opět přináší kontext Bernhardova díla (*Náměstí* je podobné dramatům *Ritter, Dene, Voss, Alžběta II.* či románu *Wittgensteins Neffe/Wittgensteinův synovec*), blíže analyzuje figuru zemřelého profesora jako typického bernhardovského hrdiny. Hra podle ní odráží nihilismus a narcismus patrný v tehdejší Rakousku. Pro označení Rakouska používá publicistka slovní hříčku „Waldheimat“, jež se prvně objevila v jejím článku ze 17. října 1988. Jde o složeninu vzniklou spojením příjmení spolkového prezidenta Waldheima a podstatného jména „die Heimat“ – „vlast“. Kritička se dále zabývá skandálností textu. Bernhardovu bibliografii obecně dle ní charakterizuje dráždivý (podnětný) obsah a následná (často bouřlivá) reakce mas na něj. Löffler pak cituje výrok germanisty Wendelina Schmidt-Denglera, který připomíná, že Bernhardova díla nelze oddělit od jejich působení. A jak publicistka v návaznosti na jeho slova dodává, účinek děl T. Bernharda je silnější, větší a fatálnější než samo drama. Lze tedy říci, že Bernhardova díla obecně mají v sobě skandálnost zakódovanou.

---

¹¹⁶ Alfred Pfoser (roč. 1952) vystudoval germanistiku a historii. Pro Salzburger Nachrichten psal studie z oblasti rakouské literatury a kulturní historie.

V této souvislosti upozorňuje Löffler také na zapojení protestů do inscenace. V jedné replice totiž profesor Robert přirovná svoji vlast k řadě hnoje, kterou právě odpůrci premiéry navezli před divadlo. Löffler píše rovněž o narcismu Bernharda a Peymanna, Peymann vyvěsil na divadlo bílý praporek a po celou dobu premiéry byla jeho režisérská budka osvětlena (což se prý předtím nikdy nestalo). Oba autoři pak stáli na jevišti a čtyřicet minut poslouchali ovace smíchané s pískotem nespokojenců. Také dramatik se zúčastnil závěrečných ovací, ačkoliv Krone již dříve psaly, že se vůbec neukázal (viz tvrzení K. Roschitze v citovaném článku *Jubel, Buhs, Pfeifkonzert*). I na toto kritička ironicky poukazuje. Publicistka označuje premiéru jako „gesamtösterreichischen Narzissmus-Festival“, „celorakouský festival narcismu“. Chválí výpravu, režii a vyzdvihuje herecké výkony. K její analýze jsou připojeny fotografie z představení (zachycující scénu a Bernharda sedícího v lóži).

Závěr

Práce přinesla analýzu mediálního skandálu kolem uvedení hry *Náměstí Hrdinů*. Prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy srovnala články vycházející před premiérou a po premiéře této hry v dobových rakouských periodících Profil, Salzburger Nachrichten a Neue Kronen Zeitung. Noviny publikovaly množství zpravodajských článků o připravované inscenaci a hře, sloupky publicistů, čtenářské ankety. Hojně citovaly výroky politiků, mj. prezidenta K. Waldheima či J. Haidera.

Proč však spor, neustále oživovaný zejména bulvárními periodiky, narostl do takových rozměrů? Jedním z důvodů je jistě místo, kde se text inscenoval. Hra měla premiéru v národním divadle, nositeli tradic a reprezentantovi státem subvencované tzv. vysoké kultury. Navíc v roce, kdy si Rakousko připomínalo 50. výročí anšlusu. Sigrid Löffler v této souvislosti v již citované přednášce *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku* z roku 2007 uvedla: „Burgtheater je pořád ještě místem národní identifikace, kde se vyrábějí argumenty hájící existenci státu. Je jakýmsi barometrem nálady Rakouska v otázkách politické identity. A proto je přirozeně i místem vášnivých a rozhořčených veřejných debat.“¹¹⁷ Inscenátoři v tomto kulturním „svatostánku“ navíc uvedli „tragikomedii“, jejíž téma židovských emigrantů bylo konfrontací právě s národní identitou Rakouska a polemikou s mýtem Rakouska jako „neněmeckého“, neutrálního a kulturního státu. Roli v tom dále, jak uvádí S. Löffler, sehrála též osobnost dlouholetého ředitele C. Peymanna, který „mistrovským způsobem udržoval tento stroj na pozdvižení a skandály v chodu na plné obrátky“.¹¹⁸ Publicistka jako ve svých člancích z r. 1988 připomněla Peymannovu schopnost sebe prezentace a lze říci i sebeinscenace (jež byla, dodejme, vlastní také T. Bernhardovi). Divadlo tak vstoupilo do mediální a veřejné agendy, bylo záminkou mnoha politicky motivovaných střetů, jak jsme ukázali výše. Součástí skandálu se tedy stalo doslova celé Rakousko. „V tomto světle byl inscenovaný rozruch tou vlastní, opravdovou premiérou hry *Náměstí Hrdinů*. Celé Rakousko bylo jevištěm, publikem byl však celý svět. Před očima celého světa se Rakouská republika inscenovala jako bernhardovská groteska, ve které se stát předvedl přesně tak, jak básník zemi ve své nejhorší nadsázce vždy předpovídal,“ uzavírá S. Löffler.¹¹⁹

---

¹¹⁷ *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku*, o. c., s. 445.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 454.

Summary

My bachelor thesis offers analysis of medial coverage of the indignation caused by publicizing and staging of Thomas Bernhard's play *Heldenplatz*. Through qualitative content analysis, I compare newspaper articles published before and, also, after the opening night of this play in particular newspapers of temporary Austrian press. With the help of articles published in the *Profil*, *Salzburger Nachrichten* and *Neue Kronen Zeitung*, I present how mass media are able to stir deprecating reactions and how they develop technique of scandalization, how they use stereotypes to influence public opinion, or, how they reflect upon each other. I also take a deep look into several concepts, which gradually became a part of discourse in mass media and society. In the first place, it is a piece of rhetoric „Freiheit der Kunst“, meaning „art freedom / freedom in art“, next, calling the author „Nestbeschmutzer“, at the time a popular label, and calling the director with the humiliating expression of „Piefke“ and „Schuft“.

A number of newspaper articles which were published after staging *Heldenplatz* was far smaller than a number of articles published prior the opening night. Scandalousness of both Bernhard's drama and its later first performing was still deepened by the *Neue Kronen Zeitung* tabloid. However, the *Profil* and *Salzburger Nachrichten* broadsheets came with serious literary analyses and then theatre reviews.

In my thesis, I also feature political and cultural background which was in Austria at the time.

Seznam literatury a pramenů

Literatura:

AUGUSTOVÁ, Z. *Thomas Bernhard*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Větrné mlýny, 2003. 216 s.

ISBN 80-86151-66-2

AUGUSTOVÁ, Z. *Rakouská kulturní poválečná politika*, 2011, rkp. 37 s.

BERNHARD, T. *Hry I*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1999. 433 s.

ISBN 80-7008-076-0

BERNHARD, T. *Hry II*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1999. 427 s.

ISBN 80-7008-095-7

BERNHARD, T. *Hry III*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 2010. 308 s.

ISBN 978-80-7008-248-5

BERNHARD, T. *Hry IV*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 2010. 418 s.

ISBN 978-80-7008-250-8

ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (ed.). *Jazyk, média, politika*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 258 s.

ISBN 80-200-1034-3

Duden Taschenbücher. Wie sagt man in Österreich? 3. vyd. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, 1998. 382 s.

ISBN 3-411-04983-9

FABRIS, H. H. *Der „österreichische Weg“ in die Mediengesellschaft*. In: SIEDER, R. – STEINERT, H. – TALOS, E. (Hrsg.). *Österreich 1945 – 1995 (Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik)*. 1. vyd. Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1995, s. 641 – 654.

HABERMAS, J. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia, 2000. 424 s.

ISBN 80-7007-134-6

HARTLEY, J. *Understanding News*. 4. vyd. London – New York: Routledge, 1994. 203 s.

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 207 s.

ISBN 978-80-7367-287-4

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. vyd. Praha: Slon, 2001. 208 s.

ISBN 80-85850-25-7

KRIEGER, J. (ed.). *Oxfordský slovník světové politiky*. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. 1090 s.

ISBN 80-7181-463-6

LÖFFLER, S. *Mýtus kulturní velmoci: divadlo v Rakousku*. In: *Česko a Rakousko po konci studené války: různými cestami do nové Evropy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Kaiserová Kristina – Albis International, 2008, s. 441 – 456.

ISBN 978-80-86971-95-7

MCCOMBS, M. *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 256 s.

ISBN 978-80-7367-591-2

MCQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. 448 s.
ISBN 978-80-7367-338-3

MILLER, D. (ed.). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. vyd. Brno: Barrister a Principal, 2000. 581 s.
ISBN 80-85947-56-0

PFABIGAN, A. *Thomas Bernhard. Rakouský světový experiment*. In: BERNHARD, T. *Hry IV*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 2010, s. 407 – 418.
ISBN 978-80-7008-250-8

PROKOP, D. *Boj o média. Dějiny nového kritického myšlení o médiích*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. 409 s.
ISBN 80-246-0618-6

REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 328 s.
ISBN 80-7178-926-7

SCHMIDT-DENGLER, W. *Tragédie jsou komedie aneb Nepostižitelnost Thomase Bernharda literární vědou*. In: BERNHARD, T. *Hry II*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1999, s. 417 – 425.
ISBN 80-7008-095-7

SCHNELLE, B. *Elfride Jelinek a její divadlo proti divadlu*. 1. vyd. Brno: Větrné mlýny, 2006. 332 s.
ISBN 80-86907-32-5

ŠUBRT, J. a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: Teorie a výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 241 s.

THOMPSON, J. B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 220 s.
ISBN 80-246-0652-6

WIHODA, M. a kol. *Dějiny Rakouska*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 758 s.

ISBN: 978-80-7106-239-4

Prameny:

Heldenplatz. Eine Dokumentation. Fachbibliothek für Theaterwissenschaft, Universität Wien, 1989 (katalogizační číslo Wk 190).

Soupis článků:

A. K. *Hawlicek an Bernhard*: „*Beschämende Diskussion*“. Die Presse 14. Oktober 1988.

AR. *Budget-Defizit beträgt 66 Milliarden Lacina-Rede mit „Heldenplatz“-Akzent*. Die Presse 20. Oktober 1988.

BALDINGER, P. „*Heldenplatz“-Premiere verlief ohne Skandale!* Neue Kronen Zeitung 5. November 1988.

Bernhard-Stück sorgt bereits für Kontroversen. Kurier 8. Oktober 1988.

Bernhards „Heldenplatz“: Aufregung immer größer. Kurier 15. Oktober 1988.

BISCHOFBERGER, C. *Was haben Sie gegen Österreich?* Kurier 14. Oktober 1988.

Burgtheater. Neue Kronen Zeitung 21. November 1988.

Busek fordert Publikumsboykott der neuen Burgtheaterinszenierung. Die Presse 13. Oktober 1988.

CATO. *Vor Sonnenuntergang*. Neue Kronen Zeitung 11. Oktober 1988.

CATO. *Wahrheit und Weisheit*. Neue Kronen Zeitung 5. November 1988.

Das freie Wort. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.

Das freie Wort. Neue Kronen Zeitung 18. Oktober 1988.

Das freie Wort. Neue Kronen Zeitung 20. Oktober 1988.

Das freie Wort. Neue Kronen Zeitung 24. Oktober 1988.

Diffamierung Österreich oder Vorzensus? Bernhard/Peymann haben ihr Ziel erreicht. Die Presse 17. Oktober 1988.

DITTLBACHER, F. *Wirbel um Bernhards „Heldenplatz“*. *Hawlicek: „Kunst muss provozieren“*. Neue AZ 11. Oktober 1988.

DO. *Hinaus aus Wien?*. Stuttgarter Zeitung 12. Oktober 1988.

Eine angegriffene Klasse wehrt sich und ist bereit dafür zu zahlen. Die Presse 31. Oktober 1988.

ENDLER, F. *Peymann zensiert jetzt das Premierenpublikum*. Kurier 22. Oktober 1988.

ETT. *VP will Peymanns Kopf, Hawlicek verteidigt ihn*. Die Presse 21. Oktober 1988.

FRANK, M. *Wie man eine Grotteske ohne Text inszeniert*. Süddeutsche Zeitung 13. Oktober 1988.

GNAM, P. *Der Kanzler und die Kunst*. Neue Kronen Zeitung 9. Oktober 1988.

GNAM, P. *Der Seriensieger*. Neue Kronen Zeitung 17. Oktober 1988.

GNAM, P. *Bei „Heldenplatz“-Premiere Polizeischutz für die Burg*. Neue Kronen Zeitung 4. November 1988.

GNAM, P. *Warten auf Peymann*. Neue Kronen Zeitung 4. November 1988.

GRASSL, G. *Karl Kraus und „Nestbeschmutzer“*. Volksstimme 14. Oktober 1988.

HAIDER, H. *Geistesadel – so banal wie geschwätzig*. Die Presse 7. November 1988.

HAIDER, H. *Verstörung über eine Erregung*. Wiener Zeitung 7. November 1988.

HAIDER, H. – KADI, M. – MOLDEN, E. *Kein Platz für falsche Helden*. Die Presse 4. November 1988.

HARB, K. *Die Axt im Haus erspart die Kunst*. Salzburger Nachrichten 11. Oktober 1988.

Hawlicek hat neuen Burg-Chef parat. „Schließe Rücktritt Peymanns nicht aus“. Die Presse 11. Oktober 1988.

„Heldenplatz“ und Peymann erhitzen die Politiker. Neue AZ 12. Oktober 1988.

„Hier wird's gefährlich“. Wochenpresse 28. Oktober 1988.

IG Autoren zu „Heldenplatz“. Volksstimme 14. Oktober 1988.

„Ich rede, wenn dem Land Schaden droht“. Wochenpresse 21. Oktober 1988.

In Wirklichkeit lautet die Frage: Darf sich Österreich Peymann leisten? Die Presse 15. Oktober 1988.

KAHL, K. *Vor der ersten Premiere der Saison an der Burg*. Kurier 1. November 1988.

KAHL, K. *Ein Grantnigl macht sich Luft*. Kurier 6. November 1988.

KINDERMANN, D. *Riesenwirbel um Österreich-Beschimpfung!* Neue Kronen Zeitung 9. Oktober 1988.

KINDERMANN, D. *Kreisky zu Skandalstück: „Das darf man sich nicht gefallen lassen!“*. Neue Kronen Zeitung 10. Oktober 1988.

KINDERMANN, D. *„Hinaus aus Wien mit dem Schuft“*. Neue Kronen Zeitung 12. Oktober 1988.

KINDERMANN, D. *„Burg in schwerer Krise: Direktion führt ihre Aufgaben fahrlässig!“*. Neue Kronen Zeitung 13. Oktober 1988.

KINDERMANN, D. *Totale Verwirrung: Bernhards Stück jetzt ent- oder verschärft?* Neue Kronen Zeitung 14. Oktober 1988.

KITTNER – KOTANKO. *Waldheim: In der Burg kein Platz für Heldenplatz.* Kurier 11. Oktober 1988.

KITTNER – KOTANKO. *VP-Mock will Bernhards „Heldenplatz“ privatisieren.* Kurier 12. Oktober 1988.

KOS, W. *Kulturkämpfe auf Knopfdruck.* Wochenpresse 4. November 1988.

LEITGEB, G. *„Piefke“ und „Krone“.* Neue Freie Zeitung 10. November 1988.

LÖFFLER, S. *Über und unter der Budel.* Profil 1. August 1988.

LÖFFLER, S. *Platz für Helden.* Profil 19. September 1988.

LÖFFLER, S. *Farce. Tobsuchtsanfall. Weltblamage.* Profil 17. Oktober 1988.

LÖFFLER, S. *„Eine groteske Phantomdebatte“.* Profil 17. Oktober 1988.

LÖFFLER, S. *Ein Werk und seine Wirkung.* Profil 14. November 1988.

MAGENSCHAB, H. *Die Denunziation.* Wochenpresse 4. November 1988.

Nicht jedes Produkt ist Kunst. Die Presse 31. Oktober 1988.

N. T. *Weiter Diskussion um „Heldenplatz“.* Wiener Zeitung 18. Oktober 1988.

„Österreich, 6,5 Millionen Debile!“. Neue Kronen Zeitung 7. Oktober 1988.

„Österreich, sechseinhalb Millionen Debile“. Wochenpresse 7. Oktober 1988.

Parlament: Statt Kunstbericht Bernhard/Peymann-Debatte. Kurier 21. Oktober 1988.

PFOSER, A. *Der Liebe Onkel schleudert Pamphlete.* Salzburger Nachrichten 7. November 1988.

PERNHAUPT, G. *Debil ist auch nur ein Wort.* Die Presse 31. Oktober 1988.

Peymanns Siegesgeste der geballten Fäuste. Ein Publikums-Boykott ist leider nicht realisierbar. Die Presse 22. Oktober 1988.

RADAX, F. *So ist Thomas Bernhard wirklich.* Wochenpresse 21. Oktober 1988.

RAU. *„Ollas Vabrecha!“.* Kurier 8. Oktober 1988.

ROSCHITZ, K. *Wird 1989 Jürgen Flimm neuer Burg-Chef?* Neue Kronen Zeitung 11. Oktober 1988.

ROSCHITZ, K. *Jubel, Buhs, Pfeifkonzert.* Neue Kronen Zeitung 5. November 1988.

ROSCHITZ, K. *„Biertisch-Misanthrop Bernhard!“.* Neue Kronen Zeitung 8. November 1988.

SEINITZ, K. *„Das Ausland ist empört“.* Neue Kronen Zeitung 15. Oktober 1988.

Scharfe SP-Kritik an Turrini und Thomas Bernhard. Kurier 8. Oktober 1988.

SCHEINDEL, H. W. *„Heldenplatz“ und die Folgen.* Die Presse 12. Oktober 1988.

SCHWEIGHOFER, M. *Peymanns Provokation*. Wochenpresse 7. Oktober 1988.

SICHROVSKY, H. *Fantasy-Landschaft seines Gesichts*. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.

SICHROVSKY, H. *Im Zaubergarten der Vorurteile*. Neue Kronen Zeitung 6. November 1988.

SPERL, G. *Politiker sollten schweigen lernen*. Kurier 13. Oktober 1988.

STABERL. *Ein Vorbild für Rieser!* Neue Kronen Zeitung 8. Oktober 1988.

STABERL. *Aber nicht auf unsere Kosten!* Neue Kronen Zeitung 13. Oktober 1988.

STABERL. *„Freiheit der Kunst!“*. Neue Kronen Zeitung 14. Oktober 1988.

STABERL. *Heldenplatz (Leserbriefe)*. Neue Kronen Zeitung 18. Oktober 1988.

STABERL. *In der Welt von gestern*. Neue Kronen Zeitung 19. Oktober 1988.

STABERL. *Für Freiheit des Publikums*. Neue Kronen Zeitung 20. Oktober 1988.

STABERL. *„Provokation tolerieren!“*. Neue Kronen Zeitung 26. Oktober 1988.

STABERL. *Heldenplatz (Leserbriefe)*. Neue Kronen Zeitung 8. November 1988.

STABERL. *Versteckt vorm Donauwalzer*. Neue Kronen Zeitung 17. Dezember 1988.

Thomas Bernhard und sein „Heldenplatz“. *Die Selbstzerfleischung einer Nation*. Die Presse 7. November 1988.

TOM. *Das Stück „Heldenplatz“ wird ein außenpolitisches Problem*. Kurier 13. Oktober 1988.

Tribüne der Leser. Die Presse 12. November 1988.

TROST, E. *Staat und Kunst*. Neue Kronen Zeitung 16. Oktober 1988.

TSCHEBULL, J. *Burg-Theater*. Kurier 24. Oktober 1988.

TSCHULIK, N. *Peymann am „Heldenplatz“*. *Grenzen des Zumutbaren*. Wiener Zeitung 8. Oktober 1988.

TSCHULIK, N. *Bernhard: Beitrag zu Antisemitismus?* Wiener Zeitung 14. Oktober 1988.

TSCHULIK, N. *Hassen ist sein Lieblingswort*. Wiener Zeitung 7. November 1988.

WACHTER, H. *Der Maulheldenplatz oder: Viel Lärm um Nichts*. Kurier 6. November 1988.

Weiter Streit um Bernhard und Peymann. Salzburger Nachrichten 12. Oktober 1988.

WOLF, F. F. *Ein zynisches Theaterspiel*. Kurier 5. November 1988.

Internetové odkazy:

[http://de.wikipedia.org/wiki/Profil_\(Zeitschrift\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Profil_(Zeitschrift))

<http://www.profil.at/>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Kronen_Zeitung

http://de.wikipedia.org/wiki/Salzburger_Nachrichten

<http://de.wikipedia.org/wiki/Piefke>

<http://blisty.cz/art/34885.html>

http://de.wikipedia.org/wiki/Alfred_Hrdlicka

Přílohy

Karikatura z Neue Kronen Zeitung z 10. října 1988

(zachycuje Peymanna a Bernharda, jak střílí dělem na kancléře Vranitzkého, v pozadí na Mallorce exkancléř Kreisky)

Karikatura z Neue Kronen Zeitung z 16. října 1988

(Peymann a svoboda umění...)

Karikatura ze Salzburger Nachrichten z 8. listopadu 1988

(Náměstí Hrdinů...)